МАССА А МЕХКАШКАРА ПРОЛЕТАРЕШ, ВIАШАГIКХЕТАI

СЕРДАЛО
СВЕТ арадувл 1923 шера дениз

Советски Союза Коммунистически парте Нохч-ГIалгIай областнойн Грозненски городской комитетий а Нохч-ГIалгIай АССР Лаккхехьарча Совета а орган
Орган Чечено-Ингушского областного, Грозненского городского комитетов Коммунистической партии Советского Союза и Верховного Совета Чечено-Ингушской АССР

№ 95 (2720)
КIиранди
25
ноябрь
1962 шу
Мах 2 кеп.

Партеи халкъеи дерригга низаш тIадерзаде деза Советски Союза Коммунистически парте XXII съездо тIаийца коммунизм хьалъяра сийлахь-йоккха программа кхоачашъяра!

(Нов. Н. С. Хрущева докладацара.

Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитета Пленумах бола ИНФОРМАЦИОННИ ХОАМ

1962 шера 21 ноябре КПСС Центральни Комитета Пленуме дIахо ювцаш хилар «СССР экономика дегIаяри халкъа боахама партийни кулгалдари» яха новкъоста Н. С. Хрущева доклад.

Iуйрийнарча заседане къамаьлаш дир новкъосташа: В. В. Гришина (ВЦСПС председатель), В. А. Смирнова (Балтийски заводе кемаш вIашагIдехкар, гор. Ленинград), В. П. Мжаванадзе (Грузе КП ЦК хьалхара секретарь), Е. А. Долинюка (КПСС XXII-ча съезда цIерахча колхоза звеньевая, УССР Тернопольски область), Г. И. Воробьева (КПСС Краснодарски крайкома хьалхара секретарь), И. И. Бодюла (Молдаве КП ЦК хьалхара секретарь), В. В. Кротова (Орджоникидзе цIерахча еза машинаш еча Уральски завода директор, гор. Свердловск), А. П. Ляшкос (Украина КП Донецки обкома хьалхара секретарь), Б. П. Бещева (СССР машиннаькъий министр), А. М. Школьникова (КПСС Волгоградски обкома хьалхара секретарь), Г. М. Орлова (СССР Министрий Совета хьун, целлюлозно-каьхата, хьу чакхйоахача промышленноста а хьун боахама а йолча паччахьалкхен комитета председатель).

Центральни Комитети Пленума резолюци кийчъяра комиссии хержай Пленумо новкъост Н. С. Хрущев председатель а волаш.

* * *

Сайрийнарча заседане къамаьлаш дир новкъосташа: Д. Расулова (Таджикистана КП ЦК хьалхара секретарь), Г. П. Плотникова (Ростовски областа «Пролетарски диктатура» яхача совхоза свинарь-механизатор), Я. Н. Заробяна (Армене КП ЦК хьалхара секретарь), Л. Н. Ефремова (КПСС Горьковски обкома хьалхара секретарь), М. В. Келдыша (СССР Iилмай Академе президент), В. И. Клаусона (Эстонски ССР Министрий Совета председатель).

Болх дIахо бу КПСС ЦК Пленумо.

* * *

1962 шера 22 ноябре КПСС Центральни Комитета Пленуме дIахо ювцаш хилар «СССР экономика дегIаяри халкъа боахама партийни кулгалдари» яха новкъоста Н. С. Хрущева доклад.

Iуйрийнарча заседане къамаьлаш дир новкъосташа: И. Т. Новикова (СССР энергетикаи электростанцеи министр), З. Н. Нуриева (КПСС Башкирски обкома хьалхара секретарь), А. В. Гиталова (КПСС XX-ча съезда цIерахча колхоза тракторни бригада бригадир, УССР Кировоградски область), Ф. С. Горячева (КПСС Новосибирски обкома хьалхара секретарь), М. А. Лаврентьева (СССР Iилмай Академе вице-президент, СССР Iилмай Академе Сибирски отделене председатель), В. С. Федорова (СССР Министрий Совета химе гIулакхашта йолча паччахьалкхен комитета председатель), Б. Овезова (Туркменистана КП ЦК хьалхара секретарь), Л. Е. Графова (Кемеровски совнархоза председатель), Т. Усубалиева (Киргизе КП ЦК хьалхара секретарь), С. П. Павлова (ВЛКСМ ЦК хьалхара секретарь).

* * *

Сайрийнарча заседане къамаьлаш дир новкъосташа: В. В. Скрябина (КПСС Ростовски обкома хьалхара секретарь), Н. В. Мельникова (СССР Министрий Совета доагора промышленноста гIулакхашта йолча паччахьалкхен комитета председатель), А. Я. Пельшес (Латве КП ЦК хьалхара секретарь), Н. И. Белаша (Гутовски совхоза свинара, Новосибирски область), А. Ю. Снечкуса (Литвай КП ЦК хьалхара секретарь), В. Е. Бойкос (СССР Министрий Совета Iаьржачеи бесаш долчеи металлурге гIулакхашта йолча паччахьалкхен комитета председатель).

Болх дIахо бу КПСС ЦК Пленумо.

* * *

1962 шера 23 ноябре КПСС Центральни Комитета Пленуме дIахо ювцаш хилар «СССР экономика дегIаяри халкъа боахама партийни кулгалдари» яха новкъоста Н. С. Хрущева доклад.

Iуйрийнарча заседане къамаьлаш дир новкъосташа: Т. И. Соколова (Казахстана КП Целинни крайкома хьалхара секретарь), В. Э. Дымшица (СССР Министрий Совета Председатела заместитель, СССР Госплана председатель), К. К. Николаева (КПСС Свердловски обкома хьалхара секретарь), В. Н. Куликова («Пахта-Арал» яхача совхоза директор, Казахски ССР), П. Е. Саблева (Орджоникидзе цIерахча Харьковски тракторни завода директор).

Цу тIехь йийце йоал новкъоста Н. С. Хрущева доклад.

Дош чакхдоаллаш къамаьл дир КПСС ЦК Хьалхарча секретара, СССР Министрий Совета Председатела новкъоста Н. С. Хрущева.

КПСС ЦК Пленумо массава раьза а волаш Соцам бир «СССР экономика дегIаяри халкъа боахама партийни кулгалдари» яхача новкъоста Н. С. Хрущева яьча докладах лаьца.

* * *

Сайрийнарча заседане организационни дешашка хьежар КПСС ЦК Пленум.

Пленумо КПСС ЦК Президиума члений кандидаталла хержар нов. Л. Н. Ефремов. КПСС ЦК кандидаталара членалла баьхар новкъостий В. И. Полякови, А. П. Рудакови.

КПСС ЦК Пленумо хержар:

— промышленностаи гIишлош яраи йолча КПСС ЦК Бюро председатель нов. А. П. Рудаков — КПСС ЦК секретаралла;

— юрта боахама йолча КПСС ЦК Бюро председатель нов. В. И. Поляков — КПСС ЦК секретаралла;

— нов. Ю. В. Андропов КПСС ЦК секретаралла;

— КПСС ЦК-ара организационно-партийни дешашта йолча Комиссе председатель нов. В. Н. Титов — КПСС ЦК секретаралла.

КПСС ЦК секретарь нов. П. Н. Демичев химическии яйгачеи промышленноста йолча КПСС ЦК Бюро председателалла чIоагIваьв.

КПСС ЦК секретарь нов. Л. Ф. Ильичев КПСС ЦК-ара идеологически комиссе председателалла чIоагIваьв.

КПСС ЦК секретарь нов. А. Н. Шелепин КПСС ЦК-ай СССР Министрий Советеи партийно-паччахьалкхен тIахьожама Комитета председателалла чIоагIваьв.

Партийно-паччахьалкхен тIахьожама Комитет вIашагIйолларца дувзаденна ЦК Пленумо лаьрхIад КПСС ЦК-арча Партийни тIахьожама Комитетах КПСС ЦК-ара Партийни комисси е.

Партийни комиссе председателалла чIоагIваьв нов. Н. М. Шверник, председатела хьалхарча заместителалла — нов. З. Т. Сердюк.

КПСС ЦК Пленумо йистебаьккхар ший болх.

СССР ЭКОНОМИКА ДЕГIАЯРИ ХАЛКЪА БОАХАМА ДЕШ ДОЛА КУЛГАЛИ

*1962 шера 19 ноябре КПСС ЦК Пленуме новкъоста Н. С. Хрущева яь доклад**

Тоаде промышленностаи гIишлош яраи доал делга

Новкъостий! Промышленностаи гIишлош яраи кулгалделга тоадара кердача декхараша дIадеххача тайпара гулъе еза совнархозий балха пхе шерал совгIа йола опыт. Шоана ховчча бесса, йолаш я йоккхий совнархозаш, цхьабакъда дегIаена промышленность йоацаши перспективни бедала базаш йоацаши йола кагий совнархозаш а я.

Масала, хIанз РСФСР-е я 67 совнархоз. ДукхагIа долча даькъех уж йоккхий яц. Промышленностаи гIишлош яраи боахама кулгалделга йоккхийча экономически районашка вIашагIтохара республикански организацеша къоабалдаьд, хIанзара совнархозаш вIашагI а теха, царех йоккхагIа яьча экономически районашка 22 — 24 халкъа боахама совет йийча пайданегIа хургдолга.

Ховш да, йоккхийча экономически районашка дукхагIа дегIаена тайп-тайпара промышленность, бедала база, шерра яьржа сеть йола производственни коопераци йолга. Цар торонаш я техниках, чурча торонех промышленни производство дегIайоалаяра бизза пайда эца. Йоккхийча совнархозаша дикагIа кхоачашъю паччахьалкхен планаш, цига кIезигагIа хул тIехьаюса предприятеш а, гIишлош а. Иштта Москверча, Ленинградерча, Воронежерча, кхыйолча а йоккхийча экономически районашка производства планаш кхоачаш ца еш 2-негара 8 процентага кхаччалца предприятеш мара яц, хIаьта Вологодскеи, Костромскеи, Мордовскеи цу тайпара предприятеш 25-негара 65 совгIа процентага кхаччалца я.

Опыто хьахьокх, масала, Новгородскеи, Псковскии областий промышленность Ленинградски экономически районах дIатохар, цар экономика дегIаяра пайдане хинналга. 1957-ча шерарчул шозза дукхагIа арахийцай валови продукци Новгородскии, Псковскии областашка. Цу шерашка укхаза бокъонца хьаяьй радиотехническии, электротехническии промышленность, дикка дегIаенай производства боарамга диллача а квалификацега диллача а машиностроени, дахчах хIамаш елга, промышленноста кхыдола доакъош. Керда предприятеш хьалъяраи, хIаьта цар болх тоабараи, къаьстта хьалхарча хана, доккха новкъостал ду Ленинграда хьалха латтача предприятеша.

ДIахо, хIанзара экономически районаш йола хьал эттача хана, юкъара бедала ресурсаши цар ларда тIа латта шоай промышленности йола исторически хьахинна экономически зонаш, тайп-тайпарча совнархозий каракхаьчай. Къаьстта дика хьагойт из Курскии Белгородскии областашкарча масало. Руда доаккхаш цаI йола моттиг — Курскии магнитни аномали — вIалла ца йоагIаш йийкъай Курскии Белгородскии совнархозашта юкъе. Цу гIулакхо средстваши, материально-технически ресурсаши, инженерни кадраши дIа-юха екъ, аьшка рудаш долча уникальни моттигах пайда эцара новкъарле ю.

Цу факташа тешал ду РСФСР экономически районаш йоккхий ярах йола предложенеш нийса хилара.

Украински ССР хIанз 14 совнархоз я. Украина Компарте ЦК дех уж йоккхий а яь, царех йоккхийча экономически районий керда ворхI халкъа боахама совет вIашагIйоллар.

Ала дезаш да, халкъа боахама советаш йоккхий елга из керда дош дац, аьнна. 1957 шера, промышленностаи гIишлош яраи кулгалделга эргадаккхара наькъаш вай дувцача хана, Урал, Малхбузен Сибирь, Центральни промышленни район, иштта кхыяраш санна йолча йоккхийча экономически районашка совнархозаш вIашагIйохка яхаш предложенеш увттайора. Цхьабакъда, цу хана соцам бир цу предложенешка тоъал опыт Iомаяьча хана цIаькха а хьожаргдолаш. ХIанз цу тайпара опыт я вайга.

Парте Центральни Комитета укх Пленуме керттера принципаш вай ювца езаш йолча партийнии советскии органий болх эргабаккхаро дика хьалаш оттаду йоккхий совнархозаш вIашагIйохкара а цар болх вIаштIехьбаккхара а. Теркалде деза, экономически административни районаш вIашагIъехкачул тIехьарча шерашка моттигера боахамеи техническии кадраш дегIаяьхкалга, цар говзал лакхъеннилга.

Экономически дегIадахкара, ресурсаех нийса пайда эцара новкъарле ю лоалахарча союзни республикай экономика бувзам боацаш хиларо. Из бокъонца гучадаьлар сона дукха ха йоацчаш Средни Азе вахача хана.

Фу промышленность я среднеазиатски хIара республика яр? Укхаза массанахьа боарамга диллача дукха доккха доаца производство цхьа тайпа доакъош да — мехкдаьтта, химически, горнорудни, бос болча металлурге, машинаш хьаяреи металл чакхдоаккхеи, боамби бу, кхачан, яйга промышленность. Цу тIа а, хIара республика совнархоза предприятей промышленни продукце боарам кхыбараштa хьалхашка боккха бац. Укх шера совнархозий промышленноста валови продукци хетаргахьа укх тайпара хургья: Туркмене 350 миллион сом, Киргизе — 500 миллион, Таджикистане — 500 миллион, Узбекистане — 2,2 миллиард, хIаьта ерригa а 3,5 миллиард сомал дукхагIа. Иштта хьало цу республикай боахамаш искусственни чудерзадаь хиларга вуг, специализации кооперировании шеръяра, хIама хьадеш дола низаш дикагIа дIанийсдара, Iалама рузкъаех пайда эцара новкъарленаш ю. Юкъерча Азе республикай партийнии боахамеи активо, сона хеташ, нийса соцам баьб — цу республикай йиъ совнархоза метта цхьа республикашта юкъера совнархоз яр.

Боахама кулгалдар цхьан органага дIадалар нийса хиларах шеко хила бахьан дац. Цо торо хулийтаргья ерригача среднеазиатски края йоккхий ресурсаш чехкагIа боахама оборота юкъеяхьа, боахам хьалбара кулгалдар дикагIа тоаде.

Йоккхий экономически районаш хьаяро торо хулийтаргья кхоачам хилпал материальни ресурсаши кадраши шоай кара йола, капитальни гIишлош хьалъяра хьакъехьара декхараш толамца кхоачашдулаpгдола, низ бола территориальни гIишлоний организацеш хьае.

Аз аьннача тайпара, гIишлоний организацеш совнархозашкара хьаяьхача а цу районашка шоаш къаьстта йолча подрядни гIишлоний объединенешка дIанийсйича а бакъахьа хургда. Совнархозашка дитача бакъахьа да хьалъяьча гIишлоний заказчика декхараш. Цу гIулакхо лакхбергба гIишлонаш хьалъяра кулгалдара организационни боарам, чIоагIдергда подрядни хьисапе болх белга. гIишлонхоштеи заказчикаштеи юкъера гIулакхаш хьалда хулийтаргда, цар хIаране бехктокхаме хилар чIоагIдергда, хIаьта иштта совнархозий керттера теркам промышленноста болх вIаштIехьбаккхара тIабахийта торо а хулийтаргья.

Йоккхий совнархозаш хьаяро торо хулийтаргья моттигашкара тенденцеш а чубезабаь боахам лелабеи уж эшаш йоацчаше, паччахьалкхен́ зе а деш, капитальни гIишлош хьалъяра материальни ресурсаши ахчеи дукхагIа ийдеи гIертар а дIадаха.

Йоккхача совнархозашта шерра бокъонаш яла еза, лоадам боаца хIамаш царна хьалха даха дезац, инициатива юха а ца етташ, масса тайпара гIо де деза из дегIаяра.

Предприятештеи гIишлонаштеи кулгалдара боарам лакхбараи из квалифицированнегIа дараи тIадерзадаь да промышленностаи гIишлонаштеи доал делга тоадара хьакъехьа де лаьрхIараш.

ХIанз укх сахьате совнархозий кара я шоай балансаш йола ткъоэзар совгIа предприяти. Дукха совгIеи эшашагIеи йоацаш царех кхоалагIа дакъа предприятеш я хIаране бIаьннел дукхагIа болхло воацаш. Совнархозаша арахецача ерригача продукце юкъе духхьал пхи процент мара удельни вес яц цу предприятей. Из иштта дале а цу кагийча предприятей организационни структура дукха коллективаш йолча йоккхача заводашкареи фабрикашкареи хьайийца я.

ДIахо мишта къоастаде деза кагийчеи юкъерчеи предприятех дола дош? Моттигашкара дуккха ух теркалъе мегаргйолаш йола предложенеш, масала, тайп-тайпара промышленни объединенеш — фирмаш, комбинаташ хьаяр.

Хьагучара, тайп-тайпара производственни объединенеш хьаяр тIехьале йолаш, экономически пайдане гIулакх да. Цхьабакъда, дика кийчо яь а хьежа а чакхдаккха дезаш гIулакх да из. Лорадала деза пайдана метта зе дергдола уйла а ца еш, механически объединенеш вIашагIъехкарах.

Предприятеш йоккхагIа ярцеи тайп-тайпара производственни объединенеш хьаярцеи де дезаш да, вайна махарра, лоархIамерча даькъе къаенна а экономика дегIаяра хIанзарча заманца торлуш а йоаца хIанз йолаш йолча предприятей правови положенега хьожилга. Заводийи фабрикайи дуккхача директораша увттаду социалистически предприятех дола закон тIаэцанза дарг ца хиларах дола дош. Хьагучох, Iомае еза уж предложенеш.

Хьаэттай моттигерча промышленноста предприятеех дола дош къоастаде деза ха а. ХIанз укх сахьате цар хьаю 20 миллиард сома продукци, е СССР промышленноста валови продукце берригача боарама 11 процент. Цар арахецараш а кертерча даькъе совнархоза предприятеша арахеца изделеши товараши да, уж хьаду паччахьалкхен бедалах, планови порядках дохк. Башхало я моттигерча промышленноста предприятешка къахьегама овсарле уж санна йолча совнархозий предприятешкарчул 15—20 процент лохагIа хиларца, продукце качество вогIа хиларца, производство вIаштIехьъяккхарах дола цIенхаштта кхоачамбоацараш хиларца. Из я из дIаяккха еза башхало!

Дукха ха йоацчаш СССР Министрий Совето тIаийцаб барзкъаш хьадеш, кога гIирс беш, тIоарска деш, мебель еш йола моттигерча промышленноста предприятеш совнархозашка дIаяхарах бола соцам. Хьагучох, дIачакхбаккха беза из болх. ХIанз шоай кара моттигера промышленность йолча къахьегамхой депутатий моттигерча Советий керттера декхар хила деза наьха вахара-хьалаш тоадара йоакхо яр, хIаьта наха эша товараш хьадара гIулакх вIаштIехьдаккха декхарийла совнархозаш я, моттигерча хьаштий лоархIам а беш.

Планировани — социалистически экономика дегIаахара дохаргдоаца закон

Новкъостий! Социалистически паччахьалкхен экономика дегIаух нийсача планах. Вай цахаддаш эргайоахаш тоаю планироване организации практикеи.

Парти массаза а боккха лоархIам беш хиннай планировани яра дешай. Советий Iаьдала хьалхарча шерашке а, мехка халкъа боахама лардаш йохкача хана, В. И. Ленина яьхад, экономически политика кхоллара, планах лелабергбола боахам вIаштIехьбаккхара лоархIамегIара моттиг дIалоацаргья планаш увттаеча органаша, Госплан, В. И. Ленина еннача характеристиках, «гIулакх дика довзача нахах, экспертех, Iилмани техникаи викалех» латташи «нийсса гIулакх къоастаде дукхагIа даннеш йолаши» хила еза.

Халкъа боахама масштабаш шеръяларо Iилмаи техникаи сихача прогрессо дIадех планироване лоархIами цун Iилман боарами кхы а лакхбар. Вай мехка Iалаьмате дукха Iилмахой кадраш, халкъа боахама массе а доакъошка лакхара квалификаци йола специалисташ ба, вай йиш я цIенхаштта планироване Iилмеи практикеи чIоаггIа лакхде, производствана кулгалдара беррига болх социализма экономически законий ларда тIа баккха. Планироване хIанз керттердар — материальни, къахьегама, финансови ресурсех, Iалама ганзех мамогга нийсагIеи дикагIеи пайда эцар, керда техника дегIайоалаяри из балха юкъеяхьари, производстве сов рузкъа дIаухийтилгеи доаделгеи дIадаккхар.

Общества хьашташ кхоачашдара царга кIезигагIа рузкъа дIа а дохийташ доккхагIа производственни толамаш дахар — вай боахам хьалбареи, социалистически боахама кулгалдареи, планировани яреи закон.

Промышленностаи гIишлошъярай доал дар, цул тIехьагIа юртбоахама кулгалдар эргадаккхарца дувзаденна дар СССР Госплана а кхыча планови органий а болх эргабаккхар. Уж органаш эргаяхар дуккхача даькъе дизза чакхдаккханза дар.

Планови органий практикацара хIанз а дIадаханза да культ личность йолча ханах юхедисараш, бокъонца экономически лард а йоацаш йола планаш увттаелгеи, материальни ресурсашцеи, торонашцеи уж йизза Iалаш ца елга.

Вай боахамий планий цIенхашттарча кхоачамбоацарех цаI да цхьайолча хана лаьрххIа яь экономически расчеташи тохкамаши ларде долаш уж ца хилар: цхьадола доакъоши экономически районаши дегIаахара темпаш лерхI хьалха хиннача пропорцех, хIаьта цхьайолча хана тIахьежжа а. Из санна долча гIулакхаша планировани еча гIалаташ дувлийт. ХьалхагIа мишта дегIайоагIар вай химически промышленность? Цу лоархIамерча, йоккха кхоане йолча даькъа, ханнахьа боаггIача бесса мах баьбацар.

Дерригача дунен опыто, цу даькъе укх тIеххьарча шерашкарча вай опыто а, хьа-

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа.)

* ДIахододар. Долалур № 94 йолча «Сердало» газета тIа.

Новкъоста Н. С. Хрущева доклад

(ДIахсдодар. Долалур 1-ча оагIо тIа.).

гойт, тIеххьарча хана химически Iилманна карагIдаьннараша, къаьстта синтетически материалаш хьаяра а долаш, технически прогресс яраи мехка экономика дегIайоалаяран химически индустре лоархIам боарам боаццаш лакхбаьлга. Хьалха цар метта дIаотта материалаш хургьяц аьнна хийттача материалий метта дIа а увтташ, шерра шоашта никъ боаккхаш хьайоагIа химически материалаш.

Экономикага диллача хоадамбеш факт я, синтетически материалаш дукккхача даькъе Iаьржеи бос болчеи металлел, дахчал дикагIа хилар, уж хьаелга вIаштIехьдаккхара кIезигагIа капитальни рузкъа дIадодалгеи халкъа боахама дукккха а дарегIеи уж хилар.

Аз ехарца Госпланои химе Комитетои даша, цIаста, цинка, Iаьржача металлий, кIадашта, хьуна материалашта меттел халкъа боахаме пластически массаш юкъеяхьарах хьабоала экономически пайда гойташ йола справка еннай. Цу справках гучадоал:

Кабельни промышленносте 1962-ча шера 67 эзар тонн даша меттел полиэтилен яхийта йиш яр. Цхьа тонн даш даккхарга дIайолха капитальни вложенеш 1.630 сом хул, хIаьта тонн полиэтиленага — 1000 сом. Полиэтилена хIара тонн даша кхаь тонна метта хул. Нагахьа санна 67 эзар тонн даш луш йола мощносташ хьалъяра 108 миллион сом капитальни вложенеш эше, хIаьта из хувццал дола полиэтилен арахецара мощносташ хьалъяра 23 миллион сом мара эшаргдац, е пхезза хIана дац аьнна кIезигагIа. Капитальни вложенеш кхоярал совгIа кабельни продукцега дIадодар лохдарах а боккха пайда хургбар халкъа боахама, хIана аьлча кабела изоляци полиэтиленах еш хилча цунга дIадодар нийсса ах кIезигагIа хул.

Наха чуIеи промышленнии гIишлошъеча уvттаеча болата, газови, водопроводни турбай метта ахийта мегаргья полиэтилена турбаш. Цхьа эзар метр болата турбаш арахеца производственни мощность хьалъярга дIайолха капитальни вложенеш 1300 сом гаргга да, хIаьта полиэтиленачарга 600 сом гаргга, е 2,2-зза кIезигагIа.

ЛоархIамаша хьахьокх, болата турбашта метта нагахьа санна бIаь миллион метр полиэтилена турбаш хьаелга вIаштIехьдаьккхача 72 миллион сом капитальни вложенеш кхоергхилар, цул совгIа полиэтилена турбашка дIадодар болатачарга дсдачул 30 процент лохагIа хургда. Полимерни материалех хьадаь ийнаш дахчанчарел 30—40 процент дарегIа да.

Машинаш еча дIадода бос болеи Iаьржен металл хувцарах, эксплуатационни затраташка, капитальни вложенешка диллача а Iалаьмате боккха пайда баргба.

Масала, высоковольтни трансформатораш хьаеча эпоксидни кIувна цхьан тонно торо хулийтаргья шин тоннага кхаччалца цIастеи 9 тонн гаргга йIайха прокати мукъаялийта. Санитарно-технически изделеш хьаеча полиамидни кIув цхьа тонн пхи тонн гаргга долча бронза метта хул.

Машинаш еча, промышленностеи гIишлонийи тайп-тайпарча доакъошка пластически массаш юкъеяхьаро изделей дозал, габариташ, эксплуатационни расходаш лохъю, къахьегама овсарле лакхъю.

Химически промышленность дегIайоалаяра, пластически массаш, синтетически хьоасаши кIувнаши, минеральни удобренеши гербицидаши, юртбоахама баьцовгIай вредителашцеи лазарашцеи къовсам лоаттабу кхыйола химически средстваши дукхагIа арахецара тIехьа вай лаьцар нийса никъ ба.

XXII-ча съезде парте Программах йолча доклада тIа аьннадар, 1970 шерага кхоачаш синтетически кIувнаши пластически массаши арахецилга 5,3 миллион тоннага кхоачаш лакхлургда, аьнна. Съезд хинна Iалаьмате кIезига ха яьннаяле а химически Iилмеи синтетически материалех пайда эца областаши мел сиха дегIаух лаьрхIача, из цифра зIамига йолга ховш да. Химически промышленносте продукцех тIехь-тIехьагIа шерагIа пайда эцаргбола областаш лархIа а хала да. Цун торо я дуккхача доакъошка хьу дIаяккха, хьунеи хьу чакхйоахача промышленностеи отходех пайда эца. Хьу кхое еза вай, хIана аьлча хьу — халкъа ганз, цу ганзах хьаькъалца пайда эца беза.

Керда химически веществаш хьаяра эшача бедала боарамбоаццаш дукха торонаш я Советски Союза.

Нагахьа санна плановии боахамийи органаша кIоаргагIа экономика Iомайоре, цар лархIа дезар маца мел миссел Iаьржеи бос болеи метталаш, кхыйола материалаш синтетически материалашца хувца еза, мамогга уж хьаелга дегIакхувла дезар. Боахамийи плановии органаша кхоачамболлаш лоархIам бац Iилманнеи техниканеи карагIдаьннарий, экономически дукхагIа пайданагIеи перспективнии дола производственни доакъош сихха дегIакхувлара пайда эцац цу карагIдаьннарех.

Полиэтилен арахеца масс завод хьалъе еза? ГIишлош хьалъяра боарам хетаргахьа а ца боаккхаш халкъа боахама эшачунга а йолаш йолча торонашка а хьежа белгалбаккха беза вай.

Керда производство дегIаяра никъ байзачул тIехьагIа а кIезига низ эшац хьалха леладаьрех мукъадовла. Ха яр, паччахьалкхен низ арахецача металлаца лоархIаш. Ший хана из критерий нийса яр. Цхьабакъда хIанз, металлаца къовсалургдола кхыйола материалаш хьаьчул тIехьагIа, из критерий кхоачамболаш яц. Хими я из— дарегIа, чIоагIагIа, хьае аттагIа йола материалаш телар. Цу материалех — полиэтилен, стеклопласташ, синтетически кIувнаши, хьоасийи, пластмассаши — шерра пайда эц промышленносте гIишлошъеча, бытовой хIамаш еча.

Аз аьлар, болат даккхара семилетка план вай 13 миллион тонн тIеххкхоачашъю, аьнна, цхьабакъда, кхоачашъяц химически промышленность дегIайоалаяра план.

Малав цунга хьажа везар? Цу гIулакха эггара хьалха лаьрххIа вIашагIъеллай болх беш йола аппарат — Госплани Госэкономсовети, уж а хьежа-м хьеж бIарга-м гац.

Болат доаккхилга — из дукха лийнна кIоарга харш дола никъ санна да, укхаз-м бIаргащдайна говр а наькъ тIара яргьяц, хIана аьлча чархаш йохаергья. Цу тайпара цхьаболча болхлоша а тIайийхай «болата шораш», шоай хана шоашта хьийххача тайпара хьежа а хьежаш ду цар шоаш дер. Яьннай болатал дикагIа а дарегIа а йола материал, хIаьта а цар массане а йоах — болат! болат! Нагахьа санна болат даккхара план кхоачаш мара а ца еш, полиэтилен даккхара план тIеххкхоачашъяь яларе, из дикагIа хургдар, дикка дIаьхегIа хургдар вай. Цхьабакъда, из де хала да, хIана аьлча Госплане нах ба болат даккхара заданеш синтетически материалаш яхаргахьа совле а йолаш хьаькъалца хувца гIерташ юхабетташ.

Вайцига хIанз а во лелабу рузкъа доадара духьалара къовсам. ХIаьта рузкъа доадара формаш тайп-тайпара хулаш латт — металла, электроэнерге кхом ца белга, сов къахьегам дIаухийтилга. Цхьайолча городашка лампай гирляндаш а йолаш Iалаьмате дукха уличии фонараш я вай. Барски оамалашкара хьадоагIаш да из. Помещикаш шоай коа наIарга цхьа фонарь элла Iапар. Нагахьа санна цхьан помещика ши фонарь хилча, шоллагIчо кхоъ оллар. Укхаза сердал ший гIулакх кхоачашдаь Iацар, ший тайпара хозне яр из. Иштта цхьайолча вай городашка а латт хозленна оттаяь светильникаш. Вайна-м сердал барствана, электроэнерги йоаяра духьа мича еза. Сердал, новкъостий, — из шахтера къахьегам, мехкдаьттахочун къахьегам, газовика къахьегам. Нагахьа санна улицашка люстраш эхкаш болча наха из фуд ховре, уж кхыча бесса хьежаргбар цу хозлен гIулакхашка. Йоаеш латтар-м халкъа ганз ма йий.

Белгалдоаккх аз, новкъостий: хьадале хьаькъале хургда вай. Маэшша вайга рузкъа хуле а, вай цу хана а хьурмат деш леладергда из, хIана аьлча цу рузкъах наха хьийга къа, общества хьинар доал!

Шоана хов, обывателашта, аз-м, купецашта а аргдар царех, болча тоама хьурмат доацаш мел вай бос бола металлаш доаду. Мел хьаяьй еза люстраш, решеткаш, кемайи, метро станцейи, вокзалашкеи поручнеш, кхыдараш. Нагахьа санна из шедар пластмассах даь даларе массехказа дарегIа, аттагIа, хозагIа а хургдар. Доазол дехьара дошув а телаш цIаст ийду вай.

Хьажал, мел памятникаш дегIад вай, хIаьта из — латунь, цIаста. Вай ишта хьурмат ца деш памятникашка дIаухийтача мах болча материалага нагахьа санна Ленина хьа а гIетта хьажа йиш яларе, цо аргдар: оаш дукха дувц ленинизмах, цхьабакъда, тха сийлахь гIулакх памятникашца дездеш дац!

Бакъда, Ленина сийле монументашца а йоацаш коммунизм хьалъярца я. Коммунизм хьалъяр — Ленина эггара дикагIа дола монумент!

Нагахьа санна хIанз, хIаьта из хьаькъале а хет сона, цIаста гулде, из сагота ца эшачара хьатIада аьнна кхайкача, эзараш тонн цIаста тIадоагIаргдар вайна, кхыйола лоархIаме хIамаш хьае из юха лоаладе мара а дезацар. Мичча бесса дале а, из резерв я, хоадамболлаш йола цIаста запас я. Хьаэцал оаш, масала, уж хозъеш дукккха цIастеи кхыдола бос бола металлаши дIадахийта йола «Курская» е «Комсомольская» яха метро станцеши Калужски радиуса керда станцеши. Паччахьалкхен премеш а ийеш метро хьалхара станцеш яьча архитектораштa хьокхаме оттабергбар аз Калужски радиуса керда станцеш яьча архитекторий къахьегам. Укхаза архитектораша ха а ховш пайда ийцаб кердача материалех, хIанзарча стиле хоза кийчъяьй станцеш.

ХIанз мукъагIа дIадаккха деза химически промышленность дегIаахара гIулакх тIагIоллареи хьисап доацаши леладелга, из паччахьалкхенна эшшача тайпара шеръе еза, химически индустри дегIаярах халкъа боахамга кхоачача боккхача пайдани цун перспективностаи экономически бе мабоагIгIара мах бе беза.

1958-ча шера майски Пленум хилалехьа хинна обстановка яц хIанзаръяр. Цу хана а химех синтетически материалаш арахецарах дола Iилма лакхача боараме дар вай. Цхьабакъда, уж арахецилга зIамигача масштабех мара дацар, йоккхача промышленноста производствах тоаяь технологи яцар. ХIанз вайга тоаяь яьнна дуккха керда технологически процессаши керда химически продукташи я, лакхъеннай химически машиностроене торонаш а.

ЧIоагIгIа хьажа деза химически промышленноста гIулакхаш мишта лел а КПСС ЦК майски Пленума решенеш мишта кхоачашъю а. Планови органаши СССР-а Министрий Совета химе паччахьалкхен Комитети декхарийла я химически индустри, къаьстта синтетически материалаш арахецилга а долаш, сихха дегIайоалаяра эшаш йола мероприятеш кийчъе. Из дош, дегIаяьхкача торонашка хьежжа, аргIанарча КПСС ЦК Пленуме цIаькха а дувца мегаргдолаш да.

Боахам комплексни хьисапе дегIаахара эшаш дола хьалаш массаза а теркалдац планови органаша, экономически пайданагIа йола решенеш кийчъяра шоашкара инициатива телац, цкъаза нийса къоастадац халкъа боахаме эггара лоархIамегIа йолча объектаех хьалхеи тIехьеи хьалъе езараш малагIаш я.

Средни Азе республикаша шоайцига йоккхий гидростанцеши низ бола ирригационни системаши хьалъе, аьнна енна предложени нийса къоастайирий СССР электрификаце, энергетика министерстваси планови органашеи? Цар инициативах доладаьдац, масала, Средни Азе экономика дегIаяра хинна а ца Iеш, берригача мехка а боккха лоархIам болаш йола, Нурекскийи Токтогульскийи гидроэлектростанцеш хьалъелга.

Бакъдар аьлча, планови органаш ха декхарийла яр Средни Азе дуккхача а районий боамби баккхараи сомийи комсийи бешамаш шеръяраи йIаьхий торонаш йолаш йолга а, хIаьта хий ца хилар бахьан долаш цу торонех пайда ца эцилга. Гидроэнергосооруженеш хьалъярца шаьрача яьдача районашта хий лургда вай, цунца цига керда вахар чудоссадергда. Климатически хьалаш Средни Азе Iалаьмате дика да, гIишлош елга экономически пайдане да, капитальни вложенеш Iалаьмате сиха юхаметтаувтт.

Цул совгIа, Средни Ази минеральни ресурсащца а йIаьхий я. ДарегIча электроэнерге ларда тIа йоккха промышленность дегIайоалае торо я цига. Йоккхий гидроэнергосооруженеш хьалхагIа Средни Азе йинча я, е, масала, СибарегIа йинча я бакъахьа тохкаш дерриганей лоархIам бе декхарийла я планови органаш.

Боккха къовсам хилар Днепра тIа Киевски гидроэлектростанци езий, яхаш. ХIанз шоана махарра, из хьалъеш латт. Еш латт Днепродзержински ГЭС а, очереде Каневски я. ХIаьта Госплане шоай хана уж станцеш хьалъе езац аьнна хеташ бар. ХIана? Хьаэцар киловатт-сахьатага додар, масала, Киевски станце из нийсдора Братски ГЭС-е додачунца. Бакъ ма дий иштта деш дола лоархIамаш Днепра тIа еча станцегахьа озаш хург ца хилар. ХIаьта, иштта тIагIоллара леладе мегаргдий уж цIенхашттара гIулакхаш? ПайданагIа хургдартеш Украине тепловой станцеш еш донецки кIораца промышленность дегIакхувлаш хилча? Цхьанна а тайпара дацар. КIоаргачареи кIезига кIор боаллача тIоанехи боакхкандаь, донецки кIора маьха беза ба. Донецки кIораца болх беш йолча тепловой электростанцей электроэнергена Днепровски гидроэлектростанцеца къовсалургдац. Цудухьа йиш яц хьазилги инкали ши корта лархIа.

Цхьаболчар хIанз а тIехь цу «методах» лерхI. Юкъе а даха оаха Днепровски гидростанце каскад хьалъелга тIадиллачул тIехьагIа, корабир укх тайпара уйла йолаш бола «плановикаш»: «Хрущева дика йовз Украина, цунца къувса хала да, цхьабакъда, ахча-м эггара хьалхарча очередах даха дезача додац». Фу аргда Iа укхаза!

Цул совгIа, эшаш йола реконструкци яьчул тIехьагIа Iаьржа форд Балтийски фордаца бувзаш йола кIоарга магистраль хургья Днепрах. Волго-Мариински системал дикка лоацагIа ба из никъ. Цул совгIа, Днепро-Бугски канал малхбузехьа да, укхаза йIайхагIа а я, хIаьта из канал шера дукхагIа болх беш а хургда. Средиземни фордали Гибралтара тIеи гIолларчул лоацагIча новкъа гIоргда цу канале гIолла кхухьа дукккха мухьаш, мухьаш дIа-юха кхухьилга дикка дарегIа а хургда. Алхха Iай, хишта ша баьча хана мара Дарданелли Гибралтари эшаш хургдац вай, юхейисача хана Балтикера Iаьржача форда тIа а юха а мухьаш Днепри Немани яхача хиш тIа гIолла кхухьаргда. Из халкъа боахама доккхача маIане гIулакх да.

Нийса планаш увттаяра, кхоаненга бIарг кхоабаш хила веза. Планови ораганаша масса хана дац из ишта.

Иштта а хул, уж е вож предложенеш кийчъеча хана Госпланерчеи Госэкономсоветерчеи новкъосташа «кхоачашдергда. Ахча корадоагIаргда!» яхача принципах болх беш. Средстваш бокъонца эшаш хилча ахча доацаш хул. ТIаккха болалу царел кIезигагIа лоархIам боацаш йола объекташ хьалъе дIахийца средстваш царгара юхаяха. Цунца дувзаденна да дукккха а боккха лоархIам бола решенеш кхоачаш ца елга. Ахчани материальнии ресурсашта доал де оттабаьраш декхарийла ба шоашта тIалаттача гIулакха бехктокхам бовзаш хила. массайолча моттиге хIаа а ца яхаш паччахьалкхени партийнии хьашташ нийса кхоачашде къонахчал хила.

Хьаэцаргда вай укх тайпара масал. Боахамашка Iалаьмате дукха автомашинаш латт чархаш яц яхаш. КIезига комиссеш вIашагIийихкаяц «чархий проблема» оалаш дола гIулакх къоастадара. Ворда хIанз а цига латташ я, хIана аьлча, хетаргахьа, уж комиссеш а Госплана караяха хиннай. Цу шера иззал чархаш арахеца лерхIар. Бакъда, цунга а ца хьожаш кийчъеш а тIаэцаш а яр автомобилаш дукхагIа арахецара йола решенеш. Хулаш дар, тIа мел кхийтта чархаш керда хьаьяча автомашинашта дIаувттаелга, хIаьта машинаш лехкаш хила беза дукккха шофераш колодкашта тIа латтача машинашта гонахьа лелаш хулар.

Хьаькъале фуд цу гIулакха! Средстваш яц, оал. Нагахьа санна из иштта дале, тIаккха кIезигдел автомобилаш хьаеча металлага дайолха средстваш, — кIезигьел арахеца машинаш, дукхагIа средстваш дIахецал чархаш арахеца производство шеръяра, тIаккха уж миссел йолча автомашинашца мухь дукхагIа дIа-юха хьоргба.

А, оал, из де йиш йолаш дац. ХIана? Госплане хIаравар ший мугIарга хьежаш вагIандаь. ЦаI автомашинаш тIа «вагIа», цун бала бац чархий. ШоллагIвар чархаш дага йоахкаш хул, кхыча гIулакхий бала кхачац цунга. КIезига уйла ю дерригa а цхьан комплексах вIаштIехьдаккхара, бокъонца кийчдара, экономика дегIайоалаяра, оалаш йола, йизза гармони хилийтара, дерригa а мел эшача пропорцех дегIакхувлийтара. Вай планови органий цIенхашттара кхоачамбоацар да из.

Планаш дукккха хувцамаши поправкаши еш йолча практико хьахьокх, уж планаш кхоачамболлаш тахканзеи уйла яь оттаянзеи хулга. Цу гIулакха бизза бехктокхам планови органашта ба. Цу практико предприятена закона хьисапе хила езача плана лоархIам лохбу, планаш технико экономически лоархIамашцеи ларда тIеи оттаяра бокъонца терко яц, паччахьалкхен дисциплина мелъю.

Каст-каста хулаш да производстваи капитальни гIишлонийи планаш материально-технически Iалашлон планашца эсала бувзам болаш хулилга. Каст-каста нийслу шоай гIулакхаш цхьа бахьан а дIатардар духьа бедали материалаши дIаахийтара нормаш искусственно лохъеш, ресурсашта юкъейохийт, аргда вай, кхоалагIчеи йиълагIчеи кварталашка мара йистеяргйоацача предприятешкара материалаши оборудовании цхьоалагIча, квартала лаьрхIа. Шера яьржай юкъера статистически даннеш ларде а лувцаш планаш увттаяра практика, цо вIаштIехьдалийтац моллагIча предприяте йолаш йола торонаш бокъонца лархIа.

МалагIа бахьан да планови органий балха юкъе цу тайпара цIенхашттара кхоачамбоацараш хилар?

Хетаргахьа, планови органий дукккха болхлой моттигашца во бувзам болаш ба, халкъа боахама доакъошкара хьал довзац, бIарга а гац лархIа а лархIац практико юкъекхухьа кердадар. Планови органий болх овлан тIара эргабаккха беза, уж чIоагIъе еза квалифицированни кадращца, кердадар бIаргаго а хьаллаца а ховча промышленни гIишлоний балха эшаш йола опыт йолча экономически дешар ховча специалисташца.

Фу яхилга да из промышленносте болх баь опыт хила еза яхилга? Цунна кхоачамболлаш дий-теш, саго иззал шераш предприяте даьхад аьлча. А, вай, коммунисташа, опыт яхача деша маIан кIоаргагIа лерхI. Опытни саг—из эггара хьалха ший гIулакх дика довзаш вола саг, кердачоа, прогрессивнегIчоа тIехьа къовсам лоаттабу, техника дегIаярга, Iилманна карагIдуларашка а хьежаш хьалхxе денз чIоагIъенна латта технологически схемаши приемаши, сихеи хьинарегIеи эргаяха карагIдаргдола новатор ва.

Эггара кхерамегIадар да «опытни нах» оалаш болчарех, къаьстта нагахьа санна уж планаш увттаеча органашка болх беш бале, бюрократаш хуле. Цар хьаькъал чу къаьначо, цкъа уж баьнначо царна юхе арабовла ца могаш кIоарга харшаш дехкад. Цу тайпарча болхлочун шийна дукха хало е безам багIац. Моттиг йолаш я, алапий доагIаш да, цу принципах тарра увттаю цо планаш а: шу массаза доал доагIача даькъа заданел массехк процент лакхъю — кхы хIаман сагота вац. Перспектива йолаш дий-хьогI цо могаду производства дакъа, е вахара, Iилма кердадараш гучадаьннадхьогI,—яьнна йий-теш хьалха хинначарел экономически хьокхамашка а дикалга а диллача толашагIйола материалаш, цу хIаманца цхьаккха гIулакх дац цу тайпарча сага.

Капиталистически система хьалхашка социалистически система чIоагIгIа толашагIа я. Вай строя хьалашка производства сфере а общественни отношеней сфере а производительни низаши инициативеи дегIаахара доазув доаццаш йоккха паргIато я.

Конкуренце къизача законашца дегIакхувл капитализма ший производство, капиталист вохаргва, вуврргва, нагахьа санна цу конкурентни къовсаме цо хьалхагIа кердадар юкъе ца хьой, масала, бос бола металлаш — синтетически материалашца хувце, дарегIеи пайданегIеи дар фуд ховш лоархIаш а ца хуле.

Сурт оттадеш аьлча, нагахьа санна бронзанеи дашаи тIа вагIе, долчча бесса аьлча а къайлагIа нун доаладеш аьлча а из вовргва, нагахьа санна цун конкурента хIанзара синтетически ейга материалаш юкъехьой, из хьатIаваргва. Бронза, даша, синтетика — уж къаьсткъаьста масалаш да. Вай дувцар, шоана махарра, кIоаргагIа чулоацам болаш дешаш да.

Ала тарлургда: хьажал мича дода гIулакх хIанз, вайна, гой шоана, социалистически промышленность сихха дегIайоалаяра конкурентни къовсама хьалаш тоъац, аьнна. Цхьабакъда, хIанз аз бийцача бюрократашта мара мотта йиш йолаш хIама дац из.

Фу де деза вай, планироване сфере, производствана доал деча кердадар, прогрессивнегIдар массаза а чIоагIгIа хьаллоацаш хилийтара, хьалха латтача Iилманеи техниканеи карагIдаьннарех халкъа боахам дегIабоалабара чехкагIеи экономически бакъахьа хургдолча тайпареи пайда эцара?

Цу гIулакха эггара хьалха хиланза даргдоацар — управлене ерригача аппарата цахаддаш наьха тIахьожам лоаттабелга, наха шоаш кердадар чакхдоаккхача юкъе хилар, из кхоачашдара тIехьа къовсам лоаттабеш хилар.

Вахар цхьан моттиге латтац. ХIара сага ший опытах дика хов из. Iилма, техника, экономика даькъе а цхьан моттиге латтац вахар. Цудухьа, аргдар аз; эггара чIоагIагIа низ болча лупайца хьожаш, критика аланна кIал лоаттаде деза вай дIахьалха дахара, вайна новкъарле еш мелдола хIама. Кердача, унахцIеначa зIыргашта никъ мукъабаккха беза, вай коммунистически кхашка уж сихагIа тIадоагIаргдолаш, дегIадоагIаргдолаш, чIоагIлургдолаш. Цу декхарашта хетабаь хила беза берригa вай болх. ОарцагIдаха деза дерригa вай низаш, цу даькъе хIара сага советски социалистически экономика дегIайоалаярца материальнии моральнии безам хилар санна, дукккха нах юкъе а болаш партийно-паччахьалкхен тIахьожам лоаттабар, критика, самокритика яр санна дола лоархIамера дараш а долаш.

Цунца дувзаденна цIенхашттa хьажа деза планаш увттаеш йола вай лоархIамегIара органаш малагIча кадраех вIашагIъехкаш я. Каст-каста цига балха ух студенчески гIанда тIара гIайттача тайпара, университеташи институташи яьххача тайпара бола нах. Царех дукккха бараш производственни опыт йоацаш ба, царна хац боахам лелабара, къахьегам вIаштIехьбаккхара, учета система лард сенах латт. Уж нах, мотора тата хазанза шоаш боллашехьа а, экономически «хоадамаш» де а Советски Союз санна болча боккхача мехка производствана планировани е а гIерт. Сендухьа хулаш да из? Укхаза, гучох, гIулакх дукккхаза а хьоашали гаргалони тIехьа долчоа тара да, басне тIа дувццача тайпара, «ломага дошг аьнна» йиди-цхьогал тохадаларах балхаш тIа а хьежабеш.

Цхьаккха дича а динза даргдоацаш да лакхера дешара заведени чакхйоаккхаш болча берригача новкъосташа фуннагIа даь а производственни школа йоаккхилга, вахара лоамех уж тIабалга.

ЦIенхашттара болх бе беза планироване методика ше тоаеш а. ХIанз увттаеш йолча плана дукккхача показателаша торо лац предприятей балха бизза мах бе, Iалашдац гIойленагIа хургдолча тайпара капиталовложенеехи основной фондехи пайда эца, эшшача ассортиментах продукци арахеца, дIабода мах лохбе, къахьегама овсарле лакхъе, продукце дикал тоае цар безам хулга. Плана керттера показатело—валови продукце—биззача боараме хьахьокхац боахам чухьа бокъонца долаш дола хьал, хIаьта из бахьан долаш предприятешта гIойле йоацаш да дарегIа а чоалханегIа а йола хIамаш арахецилга, ерригача номенклатурах план кхоачашъелга.

ВIаштIехьдоаца гIулакхаш нийсденнад промышленни продукцена маьхаш оттадарца. Маьхаш хьахилара проблема нийса къоаста ца йичеи Iилмо яххача тайпара маьхаш ца оттадичеи йиш яц производствана планировани яра юкъера дукккха кхоачамбоацараш дIадаха, йизза хозяйственни расчет чакхъяккха, предприятеша пайда луш болх бергбола хьалаш Iалашде.

ХIанз йолаш йолча производственни планаш кхоачашъяра показателаша кхоачамболлаш нийса хьахьокхац предприятей болх. Массехк масал доаладергда аз. Еш йола цемент тоннашца лоархIаш я вай, цемента маркаш тайп-тайпара йолгеи цемента цхьан тонна мах маркашка хьежжа мара цхьатарра боацилгеи массанена ховшшехьа а, хIана аьлча цемента марка лакхагIа ме хул, из хьаярга мах дукхагIа бода. Е хьаэцал оаш аьшкабетонни изделеш хьаеча заводий продукци. Из кубически метрашца лоархIаш я изделеш тайп-тайпара хиларeи уж кийчъярга къахьегам тайп-тайпара бахийта безаш хиларeи хьисап а ца деш. Бокъонца цу тайппара тоннашца лоархIаш я хьаеш йола прокат а. Шинне а показатель цаI я укхаза, хIаьта, масала, еза хIамаш хьаяра хьега деза къа цхьан тайпара да, тIаккха кагийча сортах йола прокат, шийла йоллашехьа а лист е турбаш хьаяра хьега дезар кхы тайпа да. Цу изделеех хIара тайпа хьадарга къахьегами ахчеи тайп-тайпара дIадахийта деза.

Цунах гуш да, изделей ассортимента лоархIам ца бича, алхха дукхала показателаша предприятей балха хьакъехьара карт нийса хьахьокхаш ца хилар. Каст-каста нийслу, тоннашка диллача план кхоачашъяь йолча заводо хьаеш аттагIа а эзача езагIа а йолча изделешта заданеш тIеххкхоачашъяра чотах премеш ийеши, хIаьта хьаеш халагIеи эзача яйгIеи йола изделеш хьаеш йола а тоннашка хьежача план кIезига кхоачаш ца еш йиса а завод премех йоалаши.

Гучох, промышленноста тайп-тайпарча доакъой цхьайолча заводашка е йоагIаш йола эксперименташ е езаргья, предприятей болх нийсагIа хьахьокхаргболаш йола, арахецача продукце лоархIам бареи производственни балха мах бареи показателаш вIаштIехьъяхар духьа.

Цунца дувзаденна пайда хьакъехьара дош отт, предприяте балха дикал хьахьокхаш йола показатель из хиларах тарра. Цхьаболча экономисташа хьисап дац пайда социалистически боахама системе ши оагIув йолаш хилара. Нагахьа санна вай социалистически боахама ерригa система бIарчча хьайийцача экономически категоре хьисапе лаьрхIача пайда цунна бац капиталистически общества хьалашкарча пайдах доллаш дола социальни маIан долаш. Капиталистически производстве пайда—производства лерхIар, из дегIаахара керттера стимул. Социалистически боахама системе керттера лерхIар да обществана эшараш Iалашделга.

Вай промышленносто арахецаш йола продукци пайда баккхар духьа а ца хецаш, ерригача общества из хиланза яргIоацандаь хец. Цхьабакъда, кхы тайпа да гIулакх къаьсттача предприятега хьежача. Укхаза пайдан хьакъехьара дош чIоагIа лоархIаме да, цун болх эффект йолаш хилар хьахьокхаш йола экономически показатель из хиларах тарра. Предприяте болх мишта бу хар—зе долаш бу е пайда болаш бу, общественни рузкъаш эшаду е уж дебаду—боккха лоархIам болаш да. Пайда лоархIамбеш ца хилча, къоастаде йиш яц предприяте боахам малагIча бoаpaмe лелабу а дерригача халкъа юкъарча фондана юкъе цо лоаца дакъа малагIа да а ха.

Социалистически боахама система йоашхача хана пайда гIулакх цхьатарра лархIа йиш яц берригача халкъа боахама даькъаи къаьсттача предприяте даькъаи.

Укх тIеххьарча хана «Правда» тIа, «Известеш» тIа, «Экономически газета» тIа цIенхаштта дувцаш да дукккха экономически дешаш.

Уж дувцача юкъе дакъа лоацаш хиннаб промышленностеи гIишлошъяреи дукккха специалисташ, боахамий кулгалхой, Iилмахой-экономисташ. Дешаш дувцача хана а духхьал КПСС ЦК-га даьхкача письмош тIа а дукккха маьхера предложенеш еннай. СССР планови органашта, Iилмай Академе института тIадилла деза уж предложенеш лаьрххIа Iомаелга, гIулакхаца а кхетамца а мелдарех планировани тоаяра пайда эцилга. Цу предложенешта анализ яра ларда тIа кийчъе еза производства планировани тоаяраи къахьегам Iилманца вIаштIехьбаккхараи тIаерзаяь йола экономически хьисапера рекомендацеш.

Центральни Комитето чIоагIа лоархIам бу ерригача планови органий болх тоабара, квалифицированни кадращца уж чIоагIъяра, тIадиллача гIулакха хьалхара цар бехктокхам лакхбара. Паччахьалкхен хьашташ лорадеш хила еза планови организацеш, шоай балха тIехь уж дIакараяха йиш яц цхьаккха тайпа а ведомственнии местническии уйлашта.

Новкъостий! Вай планироване ерригача системе лерттIа порядок оттаяра бокъонца белгалде деза план оттаеча хIара органа декхараш, параллелизмах лорадала деза планаш увттаеча паччахьалкхен организацей функцеш бокъонца къоастае еза центре а моттигашка а.

МалагIа лоархIамера кхоачамбоацараш доахк хIанзарча планироване системах?

Цхьа ха яр мехка ерригa промышленность кхаь даькъа екъалуш: союзни, союзно-республикански, моттигера. Цу хана СССР Союза Госплано планаш увттайора союзни промышленностьи цхьадолча даькъа союзно-республикански промышленностьи дегIаахара. Моттигерча промышленноста план увттайора республикашеи моттигерча Советашеи. Укх тIеххьарча шерашка мел эша бокъонаш еннай республикашта халкъа боахама доал дара. Планаш увттаяра дешаш а иштта республикашка дIаденнад. Цу тайппара, республикански органаш йизза бехктокхаме я хIанз республика халкъа боахама планаш увттаяра хьалхара.

Да-м ма даьдарий вай из ишта, цхьабакъда, планаш увттаеча союзнии республиканскии органий болх эргабаьккхабац. Цигара хьахул дублировани, параллелизм. Дукккхаза а нийслу цхьа тайпа болх центре а моттигашка а беш.

Халкъа боахама кулгалдара а, хIаьта иштта цунна планаш увттаяра а хьалхара республикай бехктокхам лерттIа цхьан кога тIа баккхара динза даргдоацаш да планаш увттаелгеи уж чакхйоахилгеи дизза республикашта, цар Госпланашта, халкъа боахама советашта тIадиллар. Моттигерча болхлошта дикагIа йовз боахама торонаш, республикай Iалама ресурсаш, балха низа кхоачамаш, иштта кхы дIахо а.

Центральни планови орган хила еза йоккха йоаца аппарат а йолаш йола лаккха квалифицированни Iилманца планаш увттаю орган. Цу функцешта юкъедоагIа коммунистически общество хьалъяра керттера декхараш белгалдаь йолча парте Программага хьежжа перспективни планаш увттаелга, халкъа боахам дегIабоалабергбола наькъаш хьехилга.

Мехка халкъа боахама перспективаш белгалъеча хана Госплан декхарийла я

(ДIахододар 3-ча оагIо тIа.).

Новкъоста Н. С. Хрущева доклад

(ДIахододар. Долалур 1-чеи 2-чеи оагIош тIа.)

хIара союзни республика торонийи резервайн, бедала ресурсай, коммунизм хьалъеча дерригача халкъа юкъарча гIулакха юкъе цо лоацача даькъа лоархIам бе.

Союзни республикаша, ерригсоюзни прогнозашкеи заданешкеи хьежжа, республика а бIарччача мехка а экономика хийцца дегIаахийтара гIулакха ресурсаехи торонехи пайда дукхагIа эцилга белгалдеш, хоадамболлаш йола планаш оттаю шоай халкъа боахам дегIаахара.

Союзни Госплан декхарийла я республикаша хьачуенна планаш массе оагIорахьара Iомае а, хIаьта, цхьан дешаца аьлча, уж вIашагIхотта, ерригсоюзни план увттае, союзни республикайи бIарччача мехкеи халкъа боахама планашка экономика пропорционально дегIаухилга белгалдара парте Программа тIа, мехка халкъа боахам дегIабоалабара хьакъехьарча парте съездий решенешка, партеи правительстваи директивашка оттадаьраша дIадеххача тайпара уж хилийтара къаьстта уйла тIа а йохийташ.

Планировани цу тайпара вIаштIехьъяккхара маIан да союзни республикайи моттигерча органийи бокъонаш шер а еш, къахьегамхой творчески инициатива йоаржа а еш, халкъа боахама планированера централизованни лардаш дIахо дегIакхувлилга.

Дош ца ховш юкъедоаладанзар аз, новкъостий, Госплано мехка халкъа боахама перспективни планаш увттае еза, аьннача. Союзни планови органий функцеши декхараши хаьддагIа хургдолаш белгалданза даргдоаца ха хьакхаьчай.

ХIанз перспективни планироване дешаш леладер Госэкономсовет я, хIаьта Госплана кара да хIара шера планаш кхоачашъяйтилга. Каст-каста цхьан тайпара нийслуш хул цар декхараш. Госэкономсоветага оттадайта тIадахка дезаш дола халкъа боахам дегIаахара перспективни дешаш Союза Госплана тIадехкаш а вешта а нийслу. Цу тайппара телхаю уж лоархIамера ши орган вIашагIйоллача хана царна ларде йилла хинна керттера принцип.

Цу органий декхараш дикагIа белгалдара динза даргдоацаш да хIанз эттача планированеи мехка халкъа боахама доал дареи структурага хьежжа уж нийсъяр. ГIойленагIа да, Госплано халкъа боахама перспективни планаш увттаяр, вешта аьлча хIанз Госэкономсовета функцеш кхоачашъяр. ХIаьта хIанз Госплано кхоачашъеш йола шера планаш чакхъяхара функцеш халкъа боахама Союзни совета (СССР СНХ) тIаяхка еза.

Ши-шегIа кхетадеш да, распоряженеш телара функцеш халкъа боахама Союзни совета лургхилар, халкъа боахама план кхоачашъеча гучадувла дешаш цунга оперативни къестадайтар духьа. ХIанз Министрий Совета комиссе къестадеш дола боахам дегIабоалабара дешай хьакъехьара деннара гIулакхаш халкъа боахама Союзни советага дIадала доагIар, цхьайола распоряженеш телара функцеш а цунга дIа а луш. ХIаьта чIоагIъяьча планали бюджетали арахьара дешаш мара тIа кхухьаргдац СССР Министрий Совете къестадайта.

МалагIа дешаш да уж боахам дегIакхувлачара деннара дешаш? Уж да вахаре хьахулаш а цхьан даькъацара фунагIа цхьа хIама кхыча даькъах дIатохилга дIадехаш а дола дешаш. Хьан леладу уж? Планаш кхоачашъяйтилга кара долча органо. ХIанз — из Госплан, хIаьта дIахо йодача хана уж леладергда халкъа боахама Союзни Совето. Деннарча гIулакхашта йолча комиссе уж дешаш къоастадарга хьежаш ягIа декхарийла мичай из? Цу комиссена-м къоасталург мичад уж Госплан е халкъа боахама Союзни совет ца хилча. Цунах хьахул совнагIа йола духьале а, заседане гуллу хаьдда дола гIулакхаш кхоачашде мара ца дезаш бола итташ нах. ГIулакх кхетамца вIаштIехьдоаккхе дукхагIа дола дешаш заседанеш е а ца езаш халкъа боахама Союзни совете къестадергда, аьнна хет сона.

БаггIачара йист хул: Нийса да.

Цу тайппара беррига мохк а чулоацаш хьаергья нийса вIаштIехьъяьккха планировании халкъа боахама доал дареи система.

Предприятешта доал деча демократически принципаш дегIаахар. Къахьегама овсарле лакхъяр духьа лоаттабу къовсам

Новкъостий! Коммунизм хьалъяра хаьдда лоархIам болаш да хадданза а сихха а къахьегама овсарле лакхъялар. Парте Программа тIа овлангара декхар даь оттаду промышленносте къахьегама овсарле хьалхарча итт шера шоззачул совгIеи, хIаьта ткъаь шера диазза—диазза ахаззеи лакхъелга.

Семилетка диъ шера чухь цу керттерча лостамгахьа белгалара толамаш даьхад вай. Еррига дукхагIа яьккхача промышленни продукце кхаь даькъах ши дакъа къахьегама овсарле лакхъяра чотах яьккхай. Цхьабакъда, карагIдаьннача хIамай тIех мах бе багIац. Промышленносте, гIишлош еча, юрта боахаме къахьегама овсарле лакхъяра ворхI шера плано оттаяь заданеш кхоачашъяц.

Къахьегама овсарленах геттара дукха дувц, яз а ду вай. Цхьабакъда, аз-м аргдар, къахьегама овсарле яхар цунна шийна цхьаннена а бIарччача обществана а фий бокъонца хIара къахьегамхочо дика кхетадергдола хIама вай массаза а дац, аьнна. Вахар тоаде йиш яц, нагахьа санна болх берий къахьегама овсарле лакхлуш ца хуле, «гIораьча» хьисапе из латте. Цу тайпарча хьалашка халкъа хьашташ кхоачашдарга долхача рузкъай боарам лакхлургбац, хIаьта долче, тоалургдац советски наьха вахар а. Нагахьа санна болх беш волча саго шийн къахьегама овсарле цхьан боарамe лоаттайойя, тIаккха, кхы тIа а, кхыметтел лохбала тарлу вахара боарам, хIана аьлча общество дегIа ма ухий, юараш, потребителаш тIа ма бетталой, хIаьта материальни рузкъаш кхы сов далац.

Къахьегама овсарле хадданза прогрессивно дегIаухаш хиларо мара халкъа вахара боарам тоабаларга ца вугилга хIаране кхетадергдола гIулакх динза даргдац.

Цхьаккха дича а хилийта йиш йолаш дац дукххача предприятешка, цхьайолча совнархозашка, хIаьта соахка кхыметтел цхьайолча бIарччача республикашка а къахьегама овсарле лакхъялара темпаш юкъера алапи лакхдалара темпаел тIехьаюсаш хилар. Хьалхадаха ца деза мег къахьегама овсарле лакхъярай алапенеи юкъера нийса соотношени толхаяро халкъа боахаме цIенхаштарча диспропорцешка кхоачаве мегаш хилар.

Торонаш йий вай къахьегама овсарле лакхъяра темпаш дикка лакхъе? Шеко йоацаш, йолаш я. Промышленни предприятеши гIишлоши хIара шера тIа-тIа дикагIа кийчъю кердача оборудованеца. Лакхлуш да къахьегам энергеца кийчбелга, лакхлу болхлой квалификации культурни боарами. Фуд эшар? Эшар да цу гIулакха денна терко елга. Духхьал дIаала деза, дукххача партийни организацеша укх тIеххьарча хана къахьегама производствои вIаштIехьъяккхара юкъе, предприятена деча доала юкъе доккхий кхоачамбоацараш хиларца машар баь хилар.

Дукххача тайп-тайпарча факторех тийша да къахьегама овсарле лакхъелга. Къахьегам вIаштIехьбаккхара чIоагIа лоархIам болаш да нормировани нийса яр. Вай цIаккха а боаггIача тайпара мах бац цу лоархIамерча балха участка. ХIаьта къахьегама нормировани елга — миллионаш болча наьха хьаштех тоссалуш долл доккха политически дош.

ГIулакх кIоаргга довзаш увттае езаш я балха нормаш, эшшаш йола къахьегама овсарле лакхъяреи алапеи боарам цар Iалашбергболаш. Производственни нормаш оттаеча хана цу балха шерра юкъеоза беза болхлой шоаш, производстве хьалха латтараш, нормашка юхахьажарца цхьана къахьегама овсарле лакхлулга Iалашдеш дола организационнии технически гIулакхаш чакхдаханза даргдоацача тайпара вIаштIехьдаккха деза гIулакх.

Новкъостий, тIехьашкахьа валара кепара цхьадола масалаш доаладе безам бар са Советски Iаьдал даьннача хьалхарча шерашка боахама кулгалдара опытацара. Донбасерча руднике революци хилалехьа болхло волаш со болх беш хиннача дIаболабир аз сай политически болх. ТIом йисте баьнначул тIехьагIа, цIаькха а тхоай руднике со юхаевча, партийно-боахама балха тIа хьожавир со, цул тIехьагIа — партийни балха тIа. Сайца болх баь дукха новкъостий дагабоагIа сона, — рудника управляющи, горняцкий профсоюза руднични комитета председатель, парторганизацей секретараш. Ма чIоагIа лаьрххIе кийчлора тхо цу ханашка нормашка юха хьажа, ма цIенхаштта уйла тIайохийтар оаха цу деша! Болхлой болча тIа а гIойя, гуччахьа дувцар оаха царца балха норма лакхъелгах. Дукххаза а цу дешай хьакъехьа къамаьлаш де дийзар са революци хилалехьа шахте сайца болх беш хиннача болхлощца.

1922 шу дар из. Оаха болхлой болча а даьхке, царца цхьана дувцар, бохабаь боахам юхаметта фу даь оттабергба вай, яхаш. Цу хана общеобразовательни политически дешара боарам хIанзарчоа вIалла тара а бацар. Вай халонаши декхараши дувцар парте болхлошка, хIаьта болхлоша из кхета а дора, оаха яхачоа раьза хулар, из дIатIаэцар, шоаш новкъостал дора нийса, кхы а лаккхагIа йола балха нормаш оттаяра.

ХIаьта хIанз мишта вIаштIехьбаьккхаб вай из болх? Дукххача предприятейи гIишлонийи партийни организацешта ховш хилац нормашка юха а хьожа ха. Цхьацханахьа из бахьан долаш нормироване лоархIамера гIулакх бюрократически, приказах леладу. ГIулакх цу тайпара леладелга вIалла магийта йиш йолаш дац. Къахьегамхошта юкъе беча балхал лоархIамегIа а долаш цхьаккха дош дац партийни организацей.

Аз дукххаза а дийцад, хIанз дагайохийта безам а ба нормашка юха хьажарца ювзаенна цхьа факт. Петровски руднике дар из. Нормашка юха хьожаш латтача хана пхьоал со вахача, цига кхийтар сох къаьнара пхьар.

Цо сога хаьттар: яьй, Хрущев, болх беча моттиге дIа а этта, чIолкъ яхаш, хронометр вIашкаетташ латта йиIиг со волча сенна яйтай Iа? Сона хов из сенна енай, балха нормага хьажа лаьрхIад цо. Iа фу дий: хьа а вай сога хьаала эшар фуд. ТIаккха аз а аргда хьога, са балха норма хIанз меллай а из лакх мишта е еза а. Боккъала а из йиIиг дIаяккха. Из кхетадеш а да, цо шийна эхь долаш лоархIар, производство ца йовзаш болча наха шийна тIахьожам лоаттабар а хьехам телар а. Аз жоп делар цунна: цхьан тайпара ца лаьрхIача баргбий болх. ТIаккха цо аьлар: Iа ладувгIалахь аз даьчунга.

Оатхал кийчъярга дIайода ха йиста безам болаш из хилар гу сона. Цу хана сайна ховшшехьа а кхуврча тов лоаттайора аз. (ХIаьта из изоляторашта скобаш еш вар). Аз цхьа аьшкаьрг хьа а ийца, хоада а баь, кхуврча беллар, цIийбир, тийсар, цхьаькха аьшкаьрг дIачубеллар. ХIаьта из латташ я ха юсташ. Цул тIехьагIа, ха белгал а яь, норма лаьрхIа а яьнна, из дIаяхар.

Из дIаяхачул тIехьагIа, дIавенна кхуврча йоккха цIи а йийза, цаI белла ца а Iеш, дукхха аьшкасьргаш товна юкъе а дехка, цIийдир аз уж. Скобаш, аз йиIиг укхаза йолча хана санна, кулгашца гоамъяц, лаьрххIа уж гоамъеш цхьа оатхал я сога — проводной жIов. Даркх аьнна из IотIакхийтача — скоба йистейоал. Из я хронометраж, из я, хьона йиIиго лаьрхIа норма.

ХIаьта из-м бакъда, новкъостий. Оаш болхлой болча а гIойя, гуччахьа царца къамаьл а дийя, алал царга, иззал боарамга кхоачаш лакхъе езаш къахьегама овсарле я, мишта дергда из, аьле. Болхлоша шоаш хьалхадоаккхаргда вайна, хIана аьлча хIара болхлочун шийн я резерв, со се хиннав болхло, цудухьа сона дика хов резерв йоацаш болхло ца вахилга.

Болхлощца къамаьл а дийя, ала оаш царга, динза даргдоацар фуд, хIаьта оаш яхар цар нийса кхетадергда шоана. Цхьабакъда, цу гIулакха болхло волча водаш хилча, цхьавола администратор-бюрократ санна а ца водаш, цу болхлочун новкъост санна ваха веза, тIаккха болхлочо ший дог хьаделларгда, хьахьокхаргья шийгара къахьегама овсарле лакхъергйола а продукци хьаярга дIабода мах лохбергбола а торонаш.

Из, новкъостий, лоархIамегIара дош да къахьегама овсарле лакхъяр духьа лоаттабеча къовсаме!

КIезиг - дукха долча бесса дувца безам ба са предприятештеи гIишлош яраи доал деча демократически принципаш дIахо дегIайоалаяра дешах. Вай партийни Программа тIа тIех хьакъалера лостам беннаб — **предприятей балха дешаш къоастадеча хана болхлойи гIулакхерча наьхеи коллективай лоархIам лакхбе.**

Промышленноста деш дола доал эргадаьккха хувцаро торо хилийтар производствана кулгалдеча юкъе къахьегамхоша дукхагIа дакъа лацара. ВорхI шера плана проект оттаеча хьалхагIа цIаккха ца хиннача тайпара дукха дакъа лаьцар болхлошеи смециалисташеи, предприятейи гIишлонийи коллективаша. Вайцига вIашагIъехка а болх беш а я производственни совещаней система, тайп-тайпара комиссеш. Царга гIолла дакъа лоац болхлошеи специалисташеи производствана доал деча.

Цхьабакъда, хIанз вай гаьнна дIахьалха даьннад, предприятешта доал дара демократически принципаш шеръе а кIоаргье а ха хьакхаьчай. Хьаэцал оаш, масала, Лихачева цIерах йола московски автозавод, Горьковски автозавод, Магнитогорски металлургически комбинат, итташ эзараш болхлой балха боахкаш йола кхыяраш санна йола йоккхий предприятеш. Бакъдар аьлча, цу тайпарча предприяте директора, мелла чIоагIа образовании опыти йолаш саг из вар аьнна, хьачулоацалургдац хIара денна ужжамо йолча йоккхийча коллективашка гучалелхаш дола деррига производственно-техническии материально-бытовойи дешаш.

Предприятешта кулгалдеча вай лелаер единоначале ленински принцип я. ХIаьта из нийса а да. Цхьабакъда, цхьаболча новкъосташа цхьан оагIорахьара кхетаю единоначале принципаш, болхлоша, специалисташа, гIулакхерча наха шерра дакъа а ца лоацаш, производствана администрированни, командовани яр, доал дар санна. Цу новкъосташа бицбалийтаб единоначале принцип производствана юкъарчал доаццаш доал дара мамогга дукхагIа нах юкъеозарца цхьана нийса шеръяра хьакъехьара ленински хьехам.

Вай коммунизмага долх, хIаьта цхьан этапе кхаьчача хана доал дара йола пачхаьлкхен, административни органаш дIаяргья, цхьабакъда, экономически, доала органаш юсаргья, яхаш белгал а ду. ХIаьта, даккха гIалат доацача цхьан директора леладергда деррига гIулакхаш?

Вайцига дегIаенай парти, дегIаяьхкай профсоюзаш, шовзткъа процент бола болхлой юкъереи лакхереи образовани йолаш ба, кийчдаьд доккха инженерий эскар. Цу берригача бокккхача общественни низо производствана доал деча хьинаре дакъа лоацаргдола гIулакх де деза. Гучох, предприятешкеи гIишлонашкеи дуккха болхлой юкъе бола органаш — производственни заводской, фабричны а йоккхийча предприятешка — предприяте е гIишлоне болх берий юкъарча собранешка хоржаш йола цеховой а комитеташ вIашагIъехкача бакъахьа хила мег. Цу комитеташта юкъе хила беза болхлой, инженераш, гIулакхера нах, партийни, профсоюзни, комсомольски организацей викалаш. Цу тайпара комитеташ дакъа лоацаш хила еза планаш ювцача, уж кхоачашъяра тIахьожам оттабеча, къахьегама нормировани еча, кадраш дIаюха нийсъеча. Цу хана предприятей балха хьакъехьа отчет луш хургба предприятей директораш, производства лоархIамерча дешашта уж дагабувргба комитетащца. Цхьабакъда, директоро ше шийгара соцам бе а предприятерча гIулакхашта хьалхара паччахьалкхенна жоп дала а деза. Предприяте производственни комитетах совещательни орган хила еза.

Предприятешкеи гIишлошкеи уж тайпа производственни комитеташ вIашагIйохкара керттера маIан сенах латт аьлча, из латт предприятей гIулакхашта доал дара болх бераш дукхагIа юкъеозарах. Цу тайпара общественни органаш хоржаш хила еза.

Единоначале ленинcки принцип укхаза толхаеш яц, цхьабакъда, хьалаш хувцадаларца, коммунистически общество хьалъеча хана производствана доал дечара общественноста лоархIам лакхлу. Цудухьа хIара сакхетаме мел волча болхлочо дика кхетаду, предприяте кулгалхочо ший декхараш коллективо новкъостал тIехьа гIо деш хилча мара кхоачашдергдоацилга. Из тайпа саг сий де, бакъве мегаргволаш хургва. Наха цун распоряженеши указанеши кхоачашъяь ца Iеш, тар-ма лу дикагIа, цIенача дег тIара из чакхдаккха гIертаргба уж. Иштача моттиго коллективера гIулакхаш дика лелийт, тоамбар дикагIа дергда хIаравар къаьст-къаьста хьайийцача а хIаьта ишта еррига коллектив бIарчча хьайийцача а.

Цхьаболча новкъосташта хетадала тарлу, цунах хургдар фуд? Дикадар мара дац цунах хургдар. ХIанз дукха дувц вай культ личностах юхедисараш дIадоахилга. Цхьабакъда, цхьабола болхлой хIанз а гаьна ба культ личность йолча хана леладаьча гIулакхех, цу ханарча харц кхетамех цIенбенна хьахадара.

Ханна бокккхагIа болча наха дика дагадоагIа революцен хьалхарча шерашка шоаш къона болча хана предприятешта кулгал мишта дора. Мишта доал дора вай царна? Халача хьалашка юхаметтаоттайир вай тIемо йохаяь промышленность. Граждански тIом сецачул тIехьагIа со болх беш хиннача тха руднико боаккхаш хиннача кIораца тхоай электростанци а Iалашъюлацар тхога. ТIаккха, тIехьагIо кIора промышленноста министра заместителалла болх беш хиннача, ше шахтера говзал а йолаш волча Абакумова (цу хана махновцашта, бандиташта тIакхувш вар из) парткоме а вена, аьлар:

— КIантий, бандиташта тIехьа-м кхыбараш а леларгба. Нагахьа санна оаш со рудника управляющелла вохийте, аз дош лу шоана, кIор вай электростанцена баьха ца Iеш, мехка тела а кIор вай боахаргхиларах!

Цу хана хьан къестадора уж дешаш? Партийни комитето, кустовой партийни комитето. Партийни комитете аьлар:

— Бакъда Егора яхар!

Рудника управляющелла хьожавир Абакумов Егор.

Ишта нийсделар соцара гIулакх а. Армера цIавеча, цу сахьате партийни комитете вахар со. Хьаттар, Никита мича вохийтаргва вай? Абакумов волча заместителалла вахийта лаьрхIар, кIор баккха безаш ба. ХIаьта оаха шинне кIор баккхара болх тоа а бир.

ХIанз вай цхьабола болхлой хIана кхер коллективаца дагабалар духьа, цига аха безарах? Цу тайпарча наха хет, берригаш бIарахьежаш а болаш, бакъдар шоашта мара ца корадоагIаш а хIаьта вожаш ла а дувгIаш, «Мегаьд!» яхаш хила безаш а санна. Цхьабакъда, кхыметтел военничар а, нагахьа санна шоашта карарчо «мегаьд», цIаьхка юха ала оал цунга: из «мегаьд» мишта кхета а даьд Iа, кхоачаш а мишта дергда Iа?

Цудухьа аз лоархI, кIоаргга дог тийша а ва со, ЦК Президиума берригача членаша лоархI, предприятештеи гIишлош яраи къахьегамхой дукхагIа юкъеозара уж гIулакхаш чакхдахарах чIоагIа дика беркат дарг хилар. Даьра, новкъостий, бакъдар аьлча, дикка къахьега дезарг ма да вай производствана доал дара дола тайптайпара гIулакхаш вIаштIехьдоахача хана. Цхьабакъда, шоана ма хой моллагIа приказ дIадовзийта дезилга, из нийса кхетадергдола гIулакх де дезилга. ХIаьта, нагахьа санна приказ арадаккхале хьалхагIа оаш комитет гул а яь, дакъа лоацаш профсоюзни, комсомольски, партийни организацеш а йолаш, болхлошта, техникашта юккъе приказа тIа белгалде дезаш мелдола гIулакхаш дувце, тIаккха дуккха а дукхагIа лоархIам а низ а болаш хургда из приказ. Дика кхетадергда из массане а.

Цу гIулакхаца эзараш нах гIовттабергба оаш оттадаь а чакхдаккха лаьрхIа а дола кердадар бахьан долаш лоаттабеча къовсама. Нагахьа санна оаш гIулакх белгалла дика вIаштIехьдаьккхадале, цун аьттув баргба ерригача коллективо из дизза хьаллацарца. Из ца кхетадечо кхетадац вай паччахьалкхен маIан, производствана кулгалдара ленински принципаш.

Вай дувцаш дола гIулакхаш чакхдаха деза ха мел гарга кхаьчай шоана дIахайта сай вIаштIехьдаьннадий хац сона!

Производственни комитеташ вIашагIйохкилга хьалхагIа опыта хьисапе мехка тайп-тайпарча областашка массехк заводе а гIишлонашка а вIаштIехьдаккха деза. ХIаьта цул тIехьагIа, цхьа белгалара ха яьннача гIолла ,цар болх вIашагIа а теха, къоастаде деза из опыт кхыча предприятешкеи гIишлонашкеи дIайоаржаяра хьакъехьара дош.

Вай коммунисташ, марксисташ-ленинцаш, тIехьа да цхьан планах лелабе безаш болча централизованни социалистически халкъа боахама, хIаьта цунца цхьана вай тIехьа да предприятешта доал деча демократически началаш шерра дегIакхувлара. Из а вож а, шаккхе а нийса, кхетамца цхьана тардар — коммунистически общества экономика дегIаахара лард.

Новкъостий! Предприятейи гIишлонийи чурча вахарца дувзаденнача дешай еррига комплекс — план оттаяргареи кхоачашъяргареи наьха вахареи царна кхетам балареи дешашка кхаччалца — хадданза партийни организацей бIарг тIа латташ хила еза. Укхаза дац лоадамбоацараш, лоархIамера е лоархIаме доаца дешаш. Укхаза мел дар а да лоархIаме, шоайла вIаши дувзаденна.

Халкъа боахама доккха зулам ду кадраш дукха хувцаяларо. КПСС ЦК-агеи правительстваеи дукха предложенеш ух болхлой низ дукха хувцалуш хиларца къовсам мишта лоаттабергбар-хьогI яхача дешах лаьца. Предложенеш лу, масала, квартираш екъилгеи отпускай йоахал-лоацал предприяте а гIишлоне а хадданза баьча балха стажага хьежжа хургдолаш оттаде, цхьан предприяте дукккхача шерашка болх баьча къахьегамхошта материальнии моральнии гIойле хургйола гIулакхаш вIаштIехьдаха, яхаш. Къахьегамах долча законодательствана юкъе цIенхаштара хувцамаш де дийзача мег, общественни къахьегамхой шоайи хьашташ нийсагIа цхьана тарде дезаш хилар теркал а деш. Цунна нийсса динза даргдац наха юкъера кхетама болх чIоагIбелга, хIара къахьегамхо толашагIа йолча моральни принципех, предприяте коллективана хьалхашка, дерригача советски халкъа хьалхашка хIаране ше-ший балха хьалхара бехктокхаме лоархIаргволча уйлах кхевелга.

Кадраш шоай моттигашка дIачIоагIъяра чIоагIа лоархIаме да болхлойи гIулакхера нахи чуIеча цIеношца, берий учрежденещца, культурно-бытовойи медицински гIулакхащца Iалашбар. Из деча хана Iалама хьалий лоархIам бе беза. Ше да гIулакх мехка къулбехьареи центральни районаш, кхы да — къилбаседехьарен малхбоалехьареи яраш.

Укх шера аьхки Мурмански Архангельски областашка нийсвелар со. Из экономически дегIаяра йоккхий перспективаш а йолаш йола йIаьхий край я. Цхьабакъда, цу районашка тоъаш бац болхлой низ. Нах цига баха дIабахараи баха бисараи уж чуIеча цIеношца Iалашбе а поселкашкеи городашкеи школаш, больницаш, клубаш, магазинаш, берий учрежденеш хьалъе а еза. Динза даргдоацаш а лоархIаш дIатIаэца деза, керда гIишлош хьалъеча районашка, къаьстта а Сибирен, Дальни Востока, Къилбаседен районашка, керда промышленни предприятеш хьалъеча хана культурно-бытовой учрежденеш йохкилга. Нагахьа санна болх бе, деша, салаIа йиш йолаш вIаштIехьа гIулакхаш цига ца хулийте, тIаккха халача хьал тIа оттабергба нах.

Ший хана тIаийца цхьа решени яр моттигашка клубаши кхыйола пайда хьалуш йоаца объекташи хьалъелга сов тIадийрза ца леладара хьакъехьа. Из нийса дар. Цхьабакъда, практике гIалаташ даьд цу гIулакха тIехьа. Клубаши культурно-бытовой учрежденеши хьал ца еш сайцаб бюрократаш, кхыметтел уж вIалла а хиланза ярггйоацача моттигашка а тIехьа. ГIулакх ше да клубаши театраши долаш йолча моттигашка клубаш хьал ца яри кхы а хьалъе гIертари. Царга аьннад: цхьан — шин шера сабарде мегаргда. ХIаьта кхы тайпа да гIулакх Кольски ах гIайрера е Къилбаседехьарча кхыча районашкара дар. Укхаза балха хьаух нах, хIаьта укхаза яц е клубаш а, е кхыйола культурно-бытовой учрежденеш а. ХIаьта бюрократаша йоах — хьалъе йиш яц.

Хилийта мегаргдолаш хIама дий из? Хилийтар — Iовдала гIулакх дар.

Динза даргдац, чуIе цIеноши культурно-бытовой учрежденеши хьалъелга планови порядках хургдола а хьакъаста йиш йоаца дакъа а лоархIаш, керда хьалъеча предприятешта юкъе гIоргдола гIулакх.

Укхаза йийцараш яц массанахьа а цхьа политика чакхъяккхара, планировани а промышленностаи гIишлош яраи деш дола доал а эргадаьккха тоадара хьакъехьара, къахьегама овсарле лакхъяра хьакъехьара цхьайола положенеш мара. Деррига а кхыдола а гIулакхаш тIадерзаде деза вай производство сихагIа дIахьалха яхара, халкъа вахар тоадара.

III.

Юртбоахама продукташ дукхагIа яхара парте яь решенеш кхоачашъяра цIенхаштта къовсам лоаттабе

Новкъостий! Цхьа шу кIеззига хьалхагIа хиннача ЦК мартовски Пленуме кIоаргга а массайолча оагIорахьара а дийцар дIахо юрта боахам дегIабоалабара декхараш. Колхозаштеи совхозаштеи кулгалдеча хиннача кхоачамбоацарашта чIоагIа критика йир. Парте Центральни Комитето нийса белгалдаьккхар, вай цхьайола кадраш сонта яьннеи сатем баьи Iеш хилар, юртбоахама продукташ дукхагIа яхара керттера дешаш вIаштIехьдахара партеи халкъаи хьалхашкара шоай бехктокхам цар кIезигбаь хилар. Цу гIулакхо укх тайпара хьал оттадир, кхоачашъе лаьрхIача заданеел тIехьадиса даьлар тIеххьарча шин-кхаь шера юрта боахам дегIабоалабелга.

Коммунизм хьалъяра керттерча дешашка хьежжа Центральни Комитета Пленумо тIаийцар КПСС кердача Программо, вай общество дегIаяра боламо хьалхашка увттадеча декхарий боарамга кхоачабеш юрта боахам айбара тIехьатетта йиш йоаца гIулакхаш.

Парте эргаьккхар юртбоахама доал дара система. Вай хьайир колхозаштеи совхозаштеи кулгалдара керда органаш — территориальни производственни управленеш. Парте Центральни комитето царна хьалхашка оттадир керттера декхар — хIара колхозе, совхозе производство кIоаргга Iомаелга, Iилманна карагIдаьннари къахьегама дикагIайола методаши балха юкъекхухьилга, лаьттан хIара гектарах дикагIа пайда эцилга. Лаьтта леладеча травопольни система яьча критико юртбоахама болхлошта хьагойтар ялати хьайбай продукташи дукхагIа яхара керда йоккхий торонаш.

Цунца цхьана парте шерра дуккха гIулакхаш вIаштIехьдаьхар юртбоахама материально-технически новкъостал делга чIоагIдараи, юртбоахама машиностроени дегIайоалаяраи. Цу даькъе къаьстта теркам тIабахийтаб юртбоахама техника дикагIа хилийтара. Аз яхар да дукхагIа низ бола тракторш арахецар, шерра моттиг лоаца ялат чуэца техникеи, юртбоахама эшаш йола иштта кхы машинаши хьаяр.

Дукха ха йоаццаш КПСС ЦК Президиумо машиностроительни заводех йоккхагIчарех йола Ленинградерча Кировски заводах низ бола тракторш арахецаш йола завод йойла, аьнна, решени тIаийцар. Юртбоахама цо арахецаргья 220 говра низ бола «Кировец» яха эзараш тракторш. Из хургья эггара чIоагIагIа низ бола а хIанзарча ханара а трактор. Оалаш долчча бесса, цу тайпарча трактора сакъерда моттиг я вай — Сибирера, Казахстанера, Поволжьера, Къилбаседа Кавказера, Украина къулбехьара аренаш. Лакхлуш латт кхы тайпарча маркаех йолча тракторий низаш а. Волгоградски Харьковски заводаш хургья дукхагIа низ бола скоростни тракторш арахецаш.

ХIанз парте Центральни Комитетои правительстваи къоастадеш да шера 100 эзар гаргга трактор арахецаргйола цхьаькха а йоккха тракторни завод хьалъяра дош. Иштта, колхозийи совхозийи хьашташ хIанзарча техникаца дизза Iалашдар духьа юртбоахама машиностроене промышленносто ший низаш совдоахаш латт.

Юртбоахама новкъостала лаьрхIа кхыдола декхараш а къоастадеш латт. Дукха ха йоаццаш минеральни удобренеш дукхагIа яхара соцам тIаийцаб ЦК-аи правительстваи. 1966 шера арахецаш йола удобренеш хургья 41 миллион тонн 1962 шерарча 17 миллион тонна меттел.

Колхозхой материальни безам лакхбара дуккха гIулакхаш кхоачашдаьд. Из да, эггара хьалха, дулхи, иштта кхыйола продукташи дIаэцара маьхаш лакхдар. Из бахьан долаш колхозашка шера кхы тIа а 1200 миллион сом кхоачаргда.

КПСС Центральни Комитето тIахьийхаб юртбоахама болхлой, беррига советски нах дIахо юрта боахам лакхбара деррига низаш оарцагIдаьха къовсам лоаттабе, аьнна. Колхозно-совхозни производство тахан — из коммунизм хьалъяра ударни фронт я.

Кхеташ да, ЦК мартовски Пленум хинначул тIехьагIа кIезига ха яьннилга, цудухьа тIаийцача решеней беркат юртбоахам дегIабара укх шерарча итогашца дизза белгалдала йиш йоацилга. Иштта дале а, ЦК Пленуме дика а хеташ ала мегаргда, партийни организацеша, юртбоахама болхлоша, болхлой классеи дерригача советски халкъеи новкъосталца, укх шера дукха

(ДIахододар 4-ча оагIо тIа.).

Новкъоста Н. С. Хрущева доклад

(ДІахододар. Доладур 1-чеи, 2-чеи, 3-чеи оагІош тІа).

балхаш даьд тІанйца решенеш вахара юкъеяхьара. Укх деношка кепа теха да шера итогаш ярахи ялат доаккхилгеи кийчделгеи совдаккхарахи дола ЦК Президиуме яздаь записка. Цу записка тІа доаладаьд юртбоахаме вай планаш кхоачашъярах дола хьокхамаш.

Ер шу, шоана массанена ховчча тайпара, юртбоахама чІоагІа хала шу дар. Сибиреи, Казахстанеи чІоагІа йІовхал лаьттар, къаьстта ялатий фийг бузача хана. Иштта йолча хана Белоруссеи, Латвеи, Литвеи, Эстонеи, Российски Федераце къилбаседамалхбузехьарча областашкеи йоачаш йолаш шийла ахка лаьттар, из бахьан долаш хьувкъама дикка дакъа дейра. Йокъал эттаяр Украина къаулбехьарча дуккхача районашка, къаьстта гурахьа дув кІаи ялатийна лаьрхІа хьажкІаши дІаювча моттигашка.

Цу хьалашка юртбоахама болхлоша дика вІаштІехьбаьккхар болх. Аренашкеи фермашкеи сийленца къахьийгар миллионаш болча колхозхошеи совхозий болхлошеи. Колхозашеи совхозашеи соахкарчул дукхагІа даьккхар ялат, дулх, шура, фуаш, тха, сомаш, чай гІа иштта кхыйола юртбоахама продукташ.

Укх шера ялат доаккхилга 9 миллиард пунтага кхоачадаьд 1953 шера даьккхача 5 миллиард пунтаца нийсдича; 1953 шера 5,8 миллион тонн яьккхача 9,2 миллион дулх даьккхад; шура — 64,5 миллион тонн 1953 шера яьккхача 36,5 миллион тоннаца нийсйича; доахан даьтта 950 эзар гаргга тонн даьккхад 1953 шера 497 эзар тонн даьккхача.

Паччахьалкхенга торо кхаьчай юртбоахама лоархІамегІа йола продукташ дукхагІа эца. Ювцаргья аз цхьайола цифраш. Уж йистеяьнна лархІа йиш яц, хІана аьлча продукташ ийелга хІанз а дІхьош да. 1962 шера 15 ноябре кхаччалца ийцад: ялат — 3 миллиард 442 миллион пунт, дерригача 1953 шера 1 миллиарди 899 миллион пунти мара ца кийчдаьча; дулх цу тайппара: 7,2 миллиони 3,6 миллиони тонн; шура — 27 миллиони 10,6 миллиони тонн.

Вай моастагІаша эгІазлонца а футтаре еш а язду Советски Союза юрта боахамах. Бакъдар аьлча, вай дукха кхоачамбоацараш а пайда эцанза йола торонаш а я, парте майрра гучайоах уж. Цхьабакъда, бІаргашдайнараш мара бІарга ца гуш Іе йиш яц вай халкъо юрта боахаме баь турпала болх. Нагахьа санна, 1953 шера вай 1 миллиард 899 миллион пунти мара ялат кийчдаьдеце, хІанз 3 миллиарди 442 миллиони пунт ийцад, тІаккха цунах вай парте политика сийлахь-йоккхача коталон теш хул. Из вай халкъа турпалах, тІера даргдоацаш коммунизма гІулакха халкъ мутІахьа хиларах хьахиннар да.

1962 шера ялат кийчдара колхозаштеи совхозаштеи карагІдаьннараш ше-шегІа хинна хІама дац. Из дика хьалаш оттар а дац. Хьалаш, дийццача бесса, цхьайолча районашка хьувкъама дика хиланзар. ТІаккха нагахьа санна вай хІанз дукхагІа ялат эцаш дале, из целинни лаьтташ карадерзадари хьажкІаш дукхагІа кхеяри бахьан долаш да. Ераш да цхьадола хьокхамаш.

Ийца ялат:

1953 шу — 1 миллиард 899 миллион пунт;

1959 шу — 2 миллиард 847 миллион пунт;

1960 шу — 2 миллиард 853 миллион пунт;

1961 шу — 3 миллиард 181 миллион пунт;

1962 шу — 3 миллиард 442 миллион пунт (15 ноябре).

Са безам бар белгалдаккха, ялат эцилга совдаккхара лоархІамегІа дакъа Россе къахьегамхоша дІалаьца хилар. Российски Федераце колхозашеи совхозашеи паччахьалкхенга дехкар 2 миллиарди 216 миллиони пунт ялат. ЦК сентябрьски Пленум хиллалца йолча хана тІом хинначул тІехьагІарча моллагІча шера берригача мехка кийчдаьчул дукхагІа хул из. Вай дІайха моаршал оал Российски Федераце къахьегамхошка карагІдаьннача толамашца уж безбеш. Сийле хийла ялат бахьан лоаттабеча къовсаме образец гойтача колхозий, совхозий болхлой, специалистий, Россе юртбоахама берригача къахьегамхой. ЦК Пленуме цІераш ца яьхача мегаргьяц ялат кийчделга совдаккхара, къаьстта доккха дакъа лаьцача Российски Федераце областий. Паччахьалкхенга ялат дехкад:

(миллионаш пунташ)

	1962 ш.	1953 ш.
Волгоградски область	214	27
Ростовски область	193	48
Саратовски область	182	51
Оренбургски область	180	68
Краснодарски край	152	105
Ставропольски край	128	45
Башкирски АССР	96	58
Кургански область	80	42
Воронежски область	71	17
Куйбышевски область	60	46
Татарски АССР	56	49
Пензенски область	44	30
Тамбовски область	43	16

Цу областий юртбоахама болхлой къахьегама сий де а, хІаьта царна дерригача халкъа баркал ала а доагІа.

Дика къахьийгад Украина колхозашеи совхозий болхлошеи. Республика цхьайолча областашка йокъал эттача хьалашка, Украина колхозашеи совхозашеи паччахьалкхенга 638 миллион пунт ялат дехкад.

Цу даькъе дуккхача областаша ялат эцара план тІехкхоачаш а яьй. Ялат бахьан лоаттабеча къовсаме къаьстта белгалъяьннай:

Кировоградски областа паччахьалкхенга дехкад

	62 миллион пунт ялат
Полтавски областа	50 »
Винницки областа	45 »
Черкасски областа	36 »
Донецки областа	32 »
Хмельницки областа	29 »
Киевски областа	24 »
Сумски областа	22 »
Черниговски областа	17 »

Белгалдаккха деза, Украине ялат дукхагІа даккхараи кийчдараи боккхача лоархІаме хьажкІаш хинналга. Республика колхозашеи совхозашеи укх шера паччахьалкхенга ехкай 241 миллион пунт хьажкІаш, цу даькъе Кировоградски областа — 45 миллион пунт, Полтавски — 22, Черкасски — 15, Винницки — 14, Донецки — 9 миллион пунт.

Ялат эцара план толамца кхоачашъяьча цу а кхыча а областий юртбоахама къахьегамхоша сийлен хьокхам гойтаб ерригача Украина, Даьхенна хьалхашка шоай декхар кІоаргга кхета а даьд. Вай дІайха моаршал лу Украина юртбоахама сий долча къахьегамхошка, хІаьта тІадоагІача шера толамца болх бе ка яйла, аьнна, ловца боакх.

Массехк дош ала безам ба са Казахстанах. 1962 шера Казахски ССР совхозашеи колхозашеи паччахьалкхенга дехкад 501 миллион пунт ялат. Цо вІалла а хьагойтац республика торонаш. Вай дувцар, кхетадеччa бесса, целине декъа ахка хилар да. Цхьабакъда, йокъал хилар бахьан хинна а Іац. Казахстана КП ЦК-аи, республика Министрий Советеи, парте Целинни крайкомеи, крайисполкомеи кулгалхоша, колхозийи совхозийи дуккхача болхлоша целинни лаьтта леладара ший тайпара белгалонаш теркал яц, хьалха латтача Іилманеи практикаи оазага ладувгІац, лаьтташ тесса дитад. Парте XXII съездеи ЦК мартовски Пленумеи Казахски республика, Целинни края кулгалхой адресах цІенхаштьтара замечанеш яьяр. Республикеи краеи кулгалхой декхарийла ба парте решенеш кхоачашъяра къовсам лоаттабе шоаш ховргдолаш болга гІулакхаца хьагойта.

Казахстанерча гІулакхашта критика ешше а ЦК Пленумага дІаала деза, укх шерарча халача хьалашка а тІехь дуккхача целинникаша къахьегама сийле яьккхалга, хІаьта дика болх баьлга а лоархІаме толамаш даьхалга а. Цо цІаькха а хьагойт, дикагІа толамаш даха йиш кхычар а хинналга.

Духхьал ши шу хьалхагІа Кустанайски областа Амангельдински районо паччахьалкхенна дІателар 30 эзар пунт ялат. ТІеххьарча шин шера укхаза карадерзадаьд 400 эзар гектар целинни лаьтта. Укх шера Амангельдински производственни управлене совхозаша — начальник нов. Козыбаев, парторг нов. Горбачев — 269 эзар гектарах хІаране тІара 10,2 центнер кІа чуийцад. Паччахьалкхенга дехкад 16 миллион пунт ялат, хІара гектара тІара 7,4 центнер йолаш.

«Сарыузеньский» совхозо дІадийнад ялат 35 эзар гектара тІа, цу даькъе кІа 27 эзар гектара тІа а дувш. Совхоза коллективо дерригача лаьттан тІара кІа чуийцад, хІара гектара тІара 14,1 центнер а эцаш, хІаьта паччахьалкхенга дехкад 2 миллиони 359 эзари пунт ялат — хІара гектара тІара 11 центнер.

«Коктаускии» яхача совхозо 44 эзар гектара тІа дІадийнад ялат, цу даькъе кІа 37 эзар. Дерригача лаьттан тІара хьувкъам чуийцаб, хІара гектара тІара 13 центнер а эцаш. Совхозо паччахьалкхенга 2 миллиони 500 эзари пунт ялат дехкад, е 9,6 центнер гектара тІара. ХІаьта из да, новкъостий, укх ахкан хьалашка Кустанайски областа эггара къулбехьарча моттиге!

Целиноградски областерча «Красносельский» яхача совхозо 34 эзар гектарах хІаране тІара 9,6 центнер кІа чуийцад. 5025 гектар лаьттан пара тІа дІадийнача кІих хІара гектара тІара 16,7 центнер ялат, цу даькъе «акмолинка-5» яха сорт 22,3 центнер гектара тІара; 450 гектара тІа хьажкІаш йийначул тІехьагІа дІадийнача кІих гектара тІара 13 центнер яьлар. ХІаьта цхьатарра бархІ шера кІа дийначул тІехьагІа кІа дийнача моттигашка гектара тІара 4—6 центнер яьккхар. 1109 гектара тІа дІадийнача рожах хІаране тІара 13,7 центнер яьлар. 940 гектара тІа дІайийнача горохах 10,2 центнер яьлар, хІаьта нормах 250 килограмм дувш дІадийнача «уладовский-303» яхача сортах гектара тІара 16,3 центнер яьлар.

Фу йоах цу масалаша? Нагахьа санна совхозашкеи колхозашкеи воча баьцех цІендаь лаьтташ хуле, лаьттанцарча хІара хи тІадам бахьан цар къовсам лоаттабойя, сортови фу дІадуйя, тІаккха массаза а дика хьувкъамаш чуийдуларгда. Укхаза кертердар лаьтташ цІена хилар да. Укх шера во лархІа йиш йий хьажкІаш дІайийначул тІехьагІа дІадийнача кІих хІара гектара тІара 13 центнер чуэцар. Из геттара дика да.

ДІадаккха деза, цкъа мукъах а, специалистштеи практикаштеи хетар теркал а ца деш, совхозаштеи колхозаштеи команда тела гІертилга. Из дувца дезаш да, хІана аьлча совхозаштеи колхозаштеи административни хьисапе кулгалдара цхьабараштта шоакъ ух царна ялат дІадера ханаш, агротехника увттаю. Зе мара кхы хІама хургдац цу гІулакхах. Теркалде деза специалисташта хетар, хьаллаца деза Іилма гучадаьккхари практико чІоагІдаьри.

Партийнии советскии болхлой, производственни управленей кулгалхой шоаш Іомабала декхарийла ба эггара хьалха, Іилман учрежденешта меттала увттеи кхычарна хьехеи ца а гІерташ. Нагахьа санна вай хьеха долалойя, нагахьа санна лаьттан тІарча агротехника бетта тІара кулгалде долалойя тІаккха вайна администратораш мара Іилман учрежденеш эшац. Цхьабакъда, ала йиш яле, кулгалдара цу тайпара «метод» вай далехьа а бегьяьккхай эрсий писатела Салтыкова-Щедрина.

Новкъостий! Вай мехко дІадахача шерашка дикка толамаш даьхад ялатий боахам дегІабоалабара. Целинни лаьтташ карадерзадарца, хьажкІаш дукхагІа дІаерца вай цІенхаштта лакхдир ялат дукхагІа доаккхилгеи кийчделгеи, хІаьта ялатийца мохк дикагІа Іалашбелга кхоачаш а дир. Цхьабакъда, нийса кхетаде деза хьал, го деза экономике хинна хувцамаш. Нагахьа санна тахан карагІдаьнначун тІа вай совце, кхоана доккхий кхоачамбоацараш нийслургдолаш, иззал дукха ялат эш хІанз. Цудухьа ялат дукхагІа даккхареи кийчдареи низ бола курс цахаддаш кхоачашъе декхарийла я парти.

ЦК Президиуме яздаьча записка тІа белгалдаьха да ялатий боахаме вай кхоачашде дезаш дола декхараш. Мохк дегІабара хІанзарча этапо цахаддаш дІадех, вай парте, паччахьалкхен укх тайпара юкъара декхар оттаделга а кхоачашделга а — 1963 шера ялат кийчдар 4 миллиарди 200 миллиони — 4 миллиарди 500 миллиони пунтага, хІаьта тІадоагІача шинкхаь шера 5 миллиард пунтага кхоачаделга.

КарагІдаргдий из урагІе яккха. КарагІдаргда, из кхоачашде атта деце а.

Мел дакъа лаца дезаргда республикай паччахьалкхен юкъара ялат эцача?

Российски Федераце — 2500—2600 миллион пунт.

Казахстана — 950 миллион — 1 миллиард пунт.

Украина — 700—800 миллион пунт.

Молдаве — 35—40 миллион пунт.

Белоруссе — 25—30 миллион пунт.

Кхетадеш да, кхыйола республикаш а — Узбекистан, Грузи, Азербайджан, Литва, Латви, Киргизи, Таджикистан, Армени, Туркмени, Эстони, шоай торонашка хьежжа хоадамболлаш дола дакъа лаца декхарийла хилар.

Сенах могаргда колхозаштеи совхозаштеи кхы а дукхагІа ялат даккха? Эггара хьалха лаьттах дикагІа пайда эцарах, хІаьта иштта хьувкъамаш лакхдарах. ЦК мартовски Пленум хинначул тІехьагІа партийни организацеша, советскии юртбоахамеи органаша, колхозийи совхозийи кулгалхоша дикка болх баьб ялат дІадувш долча лаьттай структура тоаяра. Массехк миллион баьцаш тІайола лаьтта аха а аьха дІадийра кІа, рожь, горох, хьажкІаш, шекара свекла, мукх. Из болх беш бар укх гурахьа а. Масала, Российски Федераце колхозашеи совхозашеи дІайийнай соахкарчул 4 миллион совгІа гектар гурахьа юв культураш.

Фуд цо хьахьокхар? Нагахьа санна гурахьа дувча ялатий гектара тІара чуэца юкъара хьувкъам 15 центнер хуле тІаккха белгалдаьккхача лаьттан тІара 360 миллион пунт ялат чуэцалургда. Цу ялата дукхагІа дола дакъа товарни лархІа мегаргда. ДІатІатохал иззал дола ялат укх шера Российски Федераце кийчдаьчунна. Из хургда 2,5 миллиард пунт гаргга.

Цхьабакъда, Российски Федераце торонаш цунца чакхйоалаш яц. Республика колхозийи совхозийи торо я кІезига продукташ луш йола баьцаша дІалаьца массехк миллион гектар лаьтта аьха а аьха, цІенача параша дІалоаца лаьтта кІезиг а даь, цу лаьтташ тІа бІаьсти дув кІа, горох, мукх, иштта кхы а маьхе йола культураш дІае. Ераш я шоана Российски Федераце ялат эцилга 2 миллиард 500 миллион — 2 миллиард 600 миллион цунтага кхоачаде йиш йола торонаш. Из лаьрхІачох хьахулар да, цхьабакъда из боккъонца хьахилийтара тІатеІІа чІоагІа къовсам лоаттабе беза.

ДукхагІча маьхеи хьувкъаши йола культураш дІайийча мел лоархІаме хургда хьагойт дуккхача факташа. Соахка Кировски областа Вятско-Полянски районерча «Победа» яхача колхозо цкъа дІайийча дуккхача шерашка тІаювлаш йолча баьций дакъа аьха а аьха дІайийра рожь. ХІара гектара тІара 35 центнер чуийцар цунах. ХІаьта цкъа дІайийча дуккхача шерашка тІаювлаш йола баьцаш дІайийнача юхедисаьча лаьттан тІара колхозо хІара гектара тІара 11 центнер мара хьувкъам баккханзар. Цу районерча Ленина цІерахча колхозо дуккхача шерашка тІаювлача баьцех мукъадаьккхача лаьттан тІара, хІара гектара тІара 20 центнер рожь чуийцар, хІаьта дуккхача шерашка тІаювла баьцаш дІайийнача гектара тІара гулъяь йол 18 центнер я.

Тульски областа советско - чехословацки доттагІлен цІерахча колхозо дуккхача шерашка тІаювлача баьций цхьа дакъа аха а аьха мукх дІабийра. ХІара гектара тІара чуийца мукх — 27 центнери, хІаьта юхедисача лаьттан тІарча клеверах гектара тІара 20 центнер йоли гулийр. ХІаране кхетаду, 25—30 центнер ялат гулдар, 15—20 центнер йол гулъечул пайданегІа долга. ХІаьта а колхозашкеи совхозашкеи хІанз а дукха лаьтташ да цкъа дІайийча дуккхача шерашка тІаювлача баьцашеи, иштта цІи йоаккхаш долча цІенача парашеи дІалаьца. ДукхагІа продукташ луш йола культураш дІае еза цу лаьтташка. Тахан — ялат даккхараи хьайбашта доакъар Іалашдараи из лоархІамегІа йола резерв я. Кхетадеш да, цхьайола баьцаш йита езилга. Люцернеи клевери колхозаштеи совхозаштеи эшаш я, уж йита еза кхетамерча боарамах, хІаьта хьувкъам лакхбергбола гІулакхаш де а деза.

Со дага вац, е цу е кхыча республике мел баьцаш аха еза, уж малагІча культурашца хувца еза яха цифраш ювца. Компартей ЦК-аш, республикай Министрий Советаш, парте крайкомаш, обкомаш, производственни управленешца, колхозийи совхозийи кулгалхошца, юртбоахама специалисташца цхьана из дерригa лархІа а лаьрхІа шоай торонашка хьожаргья мотт сона.

Ялат дукхагІа даккхара декхар кхоачашдеш, вай декхарийла да тахан партийни организацей, колхозхой, совхозий болхлой, специалистий теркам юртбоахама кхыдолча лоархІамерча дешашта тІаберзабе а.

Халкъа хьалхашка доккха декхар доаллаш я боамби боахаш йола республикаш. Семилетка плано оттабаьча боарамал лохагІа йолх уж.

Боамби дІабув майдаш шеръеш, керда ирригационни сооруженеш хьалъеш балхаш ду вайцига. Цхьабакъда, из алхха цхьа никъ мара бац. Духхьал керда лаьтташ карадерзадарах боамби боаккхилга дегІаухаргхиларах тийша Іе йиш яц вай. Динза даргдоацаш да хиш дехкача дерригача лаьттай хьувкъам лакхбелга, из тийша да партийни организацей организаторски балхах, производственни управленей, специалистий, Іилмахой балхах. Новкъадале а, цу участке дерригa а дика латтац. Цудухьа цхьатарра хьалаш доллаше а хьувкъама дукха эргалонаш йолаш моттигаш я. Цхьайолча колхозашеи совхозашеи гектара тІара 30—50 центнер боамби гулбу, шоллагІчар — 12—15 центнер. Нагахьа санна цу тайпарча колхозашеи совхозашеи, гектара тІара 25 центнер боамби боаккхача юкъера лоархІаш йолча колхозашта тІехьакхувре, тІаккха цу майдаш тІара, къахьегам, средствaш, минеральни удобренеш иззамиссел мара а ца йолхаш, вай йиш хургьяр берригача мехка боамби гулбара семилетни плана лаьрхІача боарамга кхача.

Вайна чІоагІа лоархІаме да шекара свекла, гидуаргаш яхар алсамдаккхар, цу культурай хьувкъам лакхбара къаьстта терко а еш. ЧІоаггІа хьаллаца еза бешамаши комараши лелаер шердеча колхозийи совхозийи инициатива.

Хьайбай боахам дегІабара дешашта керттера теркам тІабохийташ хила еза ерригa парти. Российски Федераце, Украине, Казахстане, Белоруссе, Литве, Латве, Эстоне — Советски Союза ерригача республикашка дІахо а дулхи шуреи йоаккхилга дегІадоаладара де деза гІулакхаш чакхдаха деза. Ала деза, укх шера колхозашеи совхозашеи шоай торонех пайда ийцабац, аьнна. Областашкеи республикашкеи латтача гІулакхий анализ ергьяц аз. Хьан а мишта а болх баьб шоана хов. Хетаргахьа, хІара областеи республикаи хьалашка хьежжа бежан, хьакхий, устагІан, оалхазарий дулх дукхагІа даккхара йола шоай торонаш цІаькха а цІаькха а йовза еза.

Хьакхий дулх дукхагІа даккхара шун терко тІаерзае безам бар са. 1961-ча шера декабре Украине къамаьл деш аз аьннадар, республика дуккхача колхозийи совхозийи торо я оахама хІара шин гектара лаьрхІа кхаба а кхаьба бІаь килограмм гаргга дозал дола цхьацца хьакха йохка. Украинцаша из хьаллаьцар. Дуккхача районаша дика болх бир, кхаба а кхаьба шин гектара лоархІаш цхьацца хьакха ехкар, хІаьта дикагІа долча боахамаша юкъера лаьрхІача цхьан гектара оахама лоархІаш цхьацца хьакха ехкай.

Цхьабакъда, ерригa республика цу хьокхамашка кхача гаьна я. ЦхьоалагІча ноябре кхоачаш Украинерча колхозашеи совхозашеи кхаба а кхаьба паччахьалкхенга ехкай 6,2 миллион хьакха, е ялх гектара оахама лаьрхІа цхьацца хьакха. Бакъдар аьлча, из юххера итог-м яц, шу чакхдалалехьа мел кхоаб кхоабарг а я кхы а хьакхарч йохкарг а я паччахьалкхенга. Цхьабакъда, новкъостий украинцаш, из кІезига да. Цхьаккха дича а ла мегаргдолаш дац, ялх гектара, хІаьта итт гектара оахама лоархІаш а цхьацца хьакха кхоабаш республике колхозаши совхозаши хилар.

Украина хьалашка хьакхий дулх — из эггара хьалха хьажкІаш, шекара свекла, горох. ХьажкІаш хуле, свекла хуле — хургда дулх, мукх. Кхо миллион гектар майдан хІара гектара тІара 50 центнер хьажкІий яккха йиш я Украинай аьнна дуккхаза а дийцад аз.

Дуккхача колхозийи совхозийи, бІаьш, эзараш йолча бригадай опыто бакъду из декхар кхоачашде йиш йолаш долга. Дукха ха йоаццаш парте Центральни Комитета Винницки областа Бершадски района парте XXII-ча съезда цІерахча колхозера письмо денад. Колхоза председатела нов. Кавуна хоам бу, эзар гектар хулача майдан хІара гектара тІара колхозхоша 71 центнер хьажкІий яьккхай, яхаш.

Нов. Гиталова Центральни Комитетага хоам баьб Кировоградски областерча Новоукраински района парте XX-ча съезда цІерахча колхозо 1080 гектар хулача майдан хІара гектара тІара 60 центнер хьажкІий яьккхай, аьнна. Цу Кировоградски областерча Новоархангельски района «Заря коммунизма» яхача колхозо 1400 гектарах хІаране тІара 63 центнер фуалъяьхача хьажкІий яьккхай. Кировоградски областа Компанеевски района Димитрова цІерахча колхоза — председатель нов. Ветер — эзар гектар хулача майдан хІара гектара тІара 67 центнер ялат даьккхад.

Духхьал къаьст-къаьста колхозаш хинна а ца Іеш, Украина бІарчча районаши кхыметтел областаши йолх гектара тІара 50 центнер хьажкІаш яхар рубеж яккхарга. Винницки областе Бершадски района 14 эзар гектар хулача майдан хІара гектара тІара 49 центнер ялат даьккхад. Черниговски областа хІара гектара тІара 39,6 центнер фуалъяьхача хьажкІий чуийцай.

Цхьабакъда, 60—70 центнер йоаккхача хьалха латтача колхозаштеи совхозаштеи нийсса йолаш я 20—25 центнер ялатийна лаьрхІа хьажкІий мара ца йоаккхараш а. Масала, укх шера Хмельницки областе гектара тІара 22,5 центнер мара фуалъяьхача хьажкІий яьккхаяц. Из иштта дале а, цу Хмельницки областерча Городокски района «Украина» яхача колхозо, председатель нов. Ткачук, 230 гектар хулача майдан хІара гектара тІара 60 центнер фуалъяьха хьажкІаш яьхай.

Иштта я факташ. ХьажкІаш хьалкхеяра опыт Украине йолаш я, Іальмате дика опыт, цхьабакъда, магарра, из опыт производства юкъеяхьара бола организаторски болх цІенхаштта тІехьабус.

Украине а мехка кхыча районашка а хьажкІашца цхьана мугІаре латт шекара свекла — из низ бола культура. Хьайбаш доакъарца Іалашдара, дулхи шуреи йоаккхилга алсамдаккхара доккха дакъа лаца дезаш я из. Сона къаьстта хоза хеташ дар укх шера гурахьа новкъостащца цхьана подмосковни Тельмана цІерахча совхозе хилари цига Іальмате дика шекара свекла бІарга йоври. Московски областе эттa хьалаш хала долашше а, 34 гектар хулача майдан хІара гектара тІара 380 центнер свеклаи 250 центнер свекла лордаши яьхар совхозо, хІаьта юкъера лаьрхІача гектара тІара 196 центнер свекла яьккхар совхоза коллективо. Ала тарлургда, Тельмана цІерахча совхозера дараш хий отташ лаьтташ да, аьнна. ХІаьта тхона-м Ленински Горкашка, академик Т. Д. Лысенко болх беш волча боахаме а ейра халача, лоабат болча лаьтта, бакъдар аьлча, дика удобрени геха-м дар из, Іальмате дика свекла. Мел яьккхай мотт шоана укхаза свекла? Гектара тІара 523 центнер! Из а, новкъостий, ха во лаьттача аьхкий.

Шекара свекла дІаювлга шердеши цун хьувкъам лакхбеши, колхозийи совхозийи цу ларда тІа торо хургья хьакхарч лелае, шурийна-дулха лаьрхІа хьайбай боахам дегІакхувла.

Парте Центральни Комитета юртбоахама болхлошта хьалхашка керда, доккхий декхараш увттаду. Цу хьалашка парте решенеш кхоачашъяра кхы а лакхбе беза ерригача кадрай бехктокхам. Вайцига болаш ба тІанйцача соцамашта Іальмате раьза хулаш бола болхлой, цхьабакъда, уж решенеш кхоачашъе езача дІакхаьчача бехктокхам боацаши низ боацаши хул уж. Ши шу гаргга хьалха Ростов-Доне хиннача юртбоахама болхлой совещане айдаьдар йоккхача городийи промышленни центраштеи гонахьа специализированни шурий совхозаш яхкара дош. Кустарни хьисапе шурий боахам лелабе йиш яц, йиш яц областа е республика ерригача миІингашкара город Іалашъе шура кийчъе, аьнна лерхІаш даьдар из парте Центральни Комитета. Даьдар лоархІамаш, Ростов-Донерча масалах дІахьекхадар, мел совхозаш хила еза, мел цига доахан хила деза, мишта хургья доакъара база.

Из дІадоладаьр хьаллаьцадар. ТІанйцаяр эца еза решенеш. Ши шу гаргга чакхдаьннад, цхьабакъда, Ростовски областе шурий боахам вІаштІехьбаккхара кІезига хІама хувцаденнад. Хьалха санна массе а районашкара хьакхухь города шура. Оалаш йола шурий совхозаш кхыча бесса цІи яккхарца мара кхыча боахамел белгалъялац. Царга хІанз а кІезига доахан да, механизаце боарам а лоха ба. Аксайски района Карл Маркса цІерахча совхозе бІаь гектар лаьттан лаьрхІача 12 етт ба. Доахан дІадехкаш леладу. ХІанз а тІехьа 880 етт кулгашца бетт. Цу тайпара совхозаш кІезига яц.

Шурий совхозашцара из тайпа хьал довзалий-теш Ростовски обкомаи, облисполкомаи. Хетаргахьа, довз. ТІаккха хаттар отт, ерригача парте гІулакх хІана леладу-хьогІ селла бехктокхам боацаш?

РСФСР-а йолча КПСС ЦК Бюро ла мегаргдац цу тайппара бехктокхам боацаш хилар. Бокъонца къовсам лоаттабе беза парте Центральни Комитета решенеш вахара юкъеяхьара. Аз дувц Ростов-Донах. Цхьабакъда, иззаморг ала йиш я Москвена, Ленинграда, Донецка, Днепропетровскена, кхыйолча а йоккхача городашта юхерча цхьайолча шурий совхозех а.

Массехк дош коартолаши баьца даараши леладеча специализированни совхозий балхах. Йоккхача городаштеи промышленни центраштеи гонахьа цу тайпара боахамаш дахкара парте лаьца никъ нийса хиннаб. ГІулакха хьашташа дІадех, городашкеи промышленни центрашкеи баха нах коартолаца, баьца даараштца Іалашбара декхараш кхоачашдара чІоаггІа теркам тІабахийтар.

Фу хьахьокх укх шерарча урокаша? Москва город коартолашца Іалашъяра шоаш тІанйца декхараш кхоачашдаьдац Московски областа совхозашеи колхозашеи. Планах 220 эзар тонн йолча, еннараш 111 эзар тонн я, е аханел кІезигагІа. ГІулакх иштта хилча Москва коартолашца Іалашъе хала хургдар. Октябрь юкъекхаьчача ханна планах 520 эзар тонн я езача, столица енараш 225 эзар тонн коартолаш яр. Сихха кхыча областашта заданеш тІатоха йийзар, хІанз коартолаш хьатІаозара план кхоачашъяь йоалаш латт.

Москва, иштта кхыйола йоккхий городаши промышленни центраши коартолашца Іалашъелга кхераме хургдолаш леладе мегаргдий-теш, дог даха йиш йий-теш авралага. Московски областага ший климатически хьалашца столице баха нах ший дикача коартолашца Іалашбуларгбоацаш санна хет сона. Московски областе кхы а интенсивнегІа дегІакхувла беза хьайбай боахам. ХІаьта Москвена, кхыча городашта, промышленни центрашта коартолаш йоахилга вІаштІехьдаккха деза Тульски, Рязански, Орловски, Курски, Белгородски, Брянски, Черниговски, Сумской, иштта кхыйолча областий специализированни колхозашкеи совхозашкеи.

Москвена, Ленинграда, Свердловскена, иштта цхьайолча кхыча йоккхийча городашта а эша баьца дааращ дахарга диллача, кхыча областашка боахамаш-дублераш хила деза. ТІаккха, шу во доагІе а, масала Подмосковена хинна 1962 шу санна, городашкеи промышленни центрашкеи баха нах хІама юкъе ца эккхаш баьца дааращца Іалашбергхилар тешшаме хургда. КПСС ЦК Президиумага дахьийтача записка тІа а яздаьд аз, хІаьта ЦК Пленумага дІа ца хайтача даргдоацаш санна а хет сона из.

Парте Центральни Комитета мартовски Пленума кийчъяьй нийса а, хІаьта сона махетта юртбоахама доал дара йола дика а система, юкъарчал доаццаш колхозаштеи совхозаштеи кулгалдара вІашагІьехкай производственни управленеш. Юртбоахама Министерство административно-канцелярски балхах мукъаяьккхай. Цунна торо еннай ший берригa низ Іилма дегІадара дешашта, Іилмани хьалха латтача опытаи карагІдаьннараш производствана юкъекххьара тІаберзабе. Фу хила деза юртбоахама Министерства хьокхам болаш, ший балхах партенеи халкъаи сенца отчет яла еза цо?

Іилман учрежденей болх пайданегІа хиларца, практика юкъеяхьа лерхІача Іилманна гучадаьннарийи предложенейи дикалца отчет яла еза цо. Іилманна карагІдаьннараш практикана мишта юкъекхухь, цо е вокх Іилманна карагІдаьнначо из производствана юкъедихьача фу пайда лу хьежжа отчет яла еза. Из — вай Іилма керттера декхар, долче СССР юртбоахама Министерства а республикай юртбоахама министерствай а.

Юртбоахама Министерства болх мишта латт хьахьокхаш дола хІама хила деза мехка зонашка хьежжа фу леладелга дика вІаштІехьдаккхар, селекце боарам, племенной гІулакх, хьайбай боахаме, оалхазарий боахаме, растениеводстве гибридизаце дегІаахар. Юртбоахама министерство декхарийла я хими — пайданегІа дола минеральни удобренеш, гербицидаш, ростови веществаш, тайп-тайпара биохимически веществаш дегІакхувлара а уж юртбоахама юкъеяхьара а ший берригa низ тІаберзабе.

ДукхагІча даькъе аз дувцараш да юкъарчал доаццаш практикаца, продукташ дукхагІа яхараи халкъа материальни хьал-торо лакхъяраи Іилмо деча новкъосталца дувзаденна дола Іилман дешаш. Ховш да, общество дегІаярга хьежжа юртбоахама Іилма лоархІам а лакхлургболга. СССР юртбоахама Іилма дегІадара боарам коммунизме бодача вай мехка хьалхашка увтта декхараш кхоачашде торо хургйолча тайпара лакхбара йоакхо е еза юртбоахама Министерствас.

Дийцар «Союзсельхозтехника» яхача объединена а доагІаш да. Цун болхлой декхарийла ба техниках дикагІа пайда эцара колхозаштеи совхозаштеи чІоаггІа новкъостал де, къахьегама овсарле дикка лакхъергйола керда машинаш производства юкъекхахьа.

(ДІахододар 5-ча оагІо тІа.).

Новкъоста Н. С. Хрущева доклад

(ДIахододар. Долалур 1-чен, 2-чен, 3-чен, 4-чен оагIош тIа).

Юртбоахама кхыдола дешаш лаьрххIа дувца дезац. Уж бокъонца белгалдаьхад КПСС XXII-ча съезда решенеш тIа, парте Центральни Комитета мартовски Пленума соцамаш тIа. Уж решенеш бокъонца а нийса а чакхъяхар, мохк маэшша юртбоахама продукташца Iалашбар вай дехкар лерхIаш хила деза вай.

IV.

Партийно-паччахьалкхен тIахьожама ленински принципаш юхаметта а оттае, цIенхаштта лела а е.

Новкъостий! Халкъа боахама партийни хьалхле лелаелга организационни эргадаккхара дешага хьежаш къаьстта теркам тIабахийтанза баргбац партийни, паччахьалкхен, общественни тIахьожам тоабараи дикагIа вIаштIехьбаккхараи. XXII съездо Центральни Комитета тIадиллад цу хьакъехьара практически гIулакхаш кийчделга а чакхдоахилга а.

Коммунизм хьалъяра даькъера вай толамаш гаьнна тIех хургдар нагахьа санна вай дика вIаштIехьбаьккха тIахьожами парте директиваш а правительства решенеш а фактически кхоачашъярга хьажари хиннадаларе.

Нийса оттабаь тIахьожами парте директиваш а правительства решенеш а кхоачашъярга хьажари парте, ерригача паччахьалкхен балха керттера ленински принцип я, партеи паччахьалкхенои лелаю хьалхле тоаяра, парте къахьегамхошцара бувзам чIоагIбара, дуккха нах общества гIулакхаш леладара юкъеозара низ бола средство я.

Нах бовза, гIулакх фактически кхоачашдарга хьежа

В. И. Ленина Советски паччахьалкхе хьахиннача хьалхарча деношка денз лакхе денз лохе кхаччалца Iалаьмате боккха лоархIамбеш хиннаб лакхе денз лохе кхаччалца тIахьожами гIулакх кхоачашдарга хьажари вIаштIехьдаккхара. **«Нах бовзар, гIулакх фактически кхоачашдарга хьажар** — цунах, цIаькха а цунах, духхьал цунах доал хIанз берригача балха, ерригача политика са», — яьхад Ленина. (Соч., том 33, оагI. 200).

Партийнии паччахьалкхени тIахьожама доккхий а бехктокхаме а декхараш тIадийхкад Владимир Ильича. Ший тIеххьарча хана яздаь а парте XII съездага дахьийта а хиннача «Мишта эргайоаккхаргья Рабкрин» яхачеи «КIезига дале а дикагIдар тол» яхачеи ший балхаш тIа В. И. Ленина массе оагIорахьара кийчъяьй Советски паччахьалкхен чухь тIахьожам вIаштIехьбаккхара принципаш. Цу принципай лард яр партийнии паччахьалкхени тIахьожам вIашагIтоханза баргбоацаш хиларах йола идея, цул тIехьагIа из чакх а яьккхар парте Центральни тIахьожама комиссии Болхлой-ахархой инспекции (ЦКК—РКИ) вIашагIтохара наькъаца.

«...Аз сай дагахьа вIашагIъювз вай балха, вай политика, вай тактика, вай стратеге юкъара план эргаяьккхача Рабкрина декхаращца, — яьхад Владимир Ильича. — Гой цунах латт сона къаьстта лакхъяь дIаоттаьча Рабкрина вай е декхарийла дола къаьстта йоакхо, къаьстта терко кхоачашъяр...» (Соч., том 33, оагI. 459).

Ленина балхаш тIа белгалбаь ба тIахьожама чулоацами декхараши, цунах парте политика, керда общество хьалъеш цо бечa балха хадданза лелаеш йола боккха лоархIам бола принцип а лерхIаш. Ленина хьехамах тIахьожам чрезвычайни гIулакх дац, из массе хана болаш хила беза, цо къахьегамхошца чIоагIало лувца а еза, доал дара ерригa механизм тоаеш партеи паччахьалкхени тешаме герз хила а деза. Боахама вахар чоалханегIа мел дерз, производительни низаш чIоагIагIа дегIа мел доагIа дуккхача наха лоаттабеча тIахьожама лоархIам тIа-тIа лакхлу.

Ленина хьалхле а лелаеш вай мехка хьаьяр ЦКК—РКИ керте латта партийно-паччахьалкхен нийса вIаштIехьъяьккха система. ТIахьожам вIаштIехьбоаккхаш дуккхача къахьегамхоша хьинаре дакъа лаьцар. Дунен цхьанна а паччахьалкхен чухь цIаккха а хиннайоаца тайпа тIахьожама эггара демократическегIа йола система яр из. Бюрократаштеи волокитчикаштеи духхьал, ший бе доаллача Iаьдалга гIолла зулам дераштa духьал, тунеядцаштеи халкъа рузкъа лечкъадераштеи духьал лоаттабаьча къовсаме партенеи паччахьалкхеннеи бе доалла герз дар из. ТIахьожама органаша бу беррига болх кепа йоазонга гIолла шерра дIакхайкабаро, цу революционни общественноста боккхача низо кхерабеш эгабора социализма моастагIий, тунеядцаш, бюрократаш.

Партийно - паччахьалкхен тIахьожам вIаштIехьбаккхара ленински принцип чIоагIа йохаяьяр Сталина. Культ личности йолча хана советски Iаьдал эттача хьалхарча шерашка хьахинна тIахьожама Iалаьмате дика система дIа а яьккха, нахах дIахаьда йола бюрократически аппарат хьайир.

Партийнии паччахьалкхени тIахьожамах иштта хIама дар ший бахьан доацаш дацар. Ленин дийна волча хана а тIехьа гучаяьлар ленински принципашта духьалара тIахьожама лоархIамах йола Сталина харцахьара уйлаш. Цунца дувзаденна дагадохийта доагIа чIоаггIа лоархIам бола документ — Сталина дакъа а лоацаш кийчъяьча тIахьожам вIашагIболларах йолча директивай проектех лаьца В. И. Ленина 1920 шера 24 январе яздаь письмо. Проекташ юхакийчъе аьнна предложени оттайир Ленина, хIана аьлча дуккха бола къахьегамхой тIахьожама юкъе дакъа лаца чуозарах цар тIа хIама дувцаш ца хиларах. В. И. Ленина письмо тIа тIахьожам вIаштIехьбаккхара керттера лоархIам бувцар — «**беррига** къахьегамхой, маIанах а. **къаьстта кхалнах а,** Болхлой-ахархой инспекцена юкъе дакъа лоацийташ чакхбаха». (Соч., том 30, оагI. 276).

Ленин дийна волаши из венначул тIехьагIа хьалхарча шерашкеи болх беш яр тIахьожама ленински система. ТIехьагIа Сталина тIахьожама ленински принципаш тIара воалаш дола дуккха гIулакхаш чакхдаьхар. 1934 шера парте XVII съезде партийнии паччахьалкхени тIахьожам вIашагIтохарах йолча Ленина указанешта духьал оттаьча Сталина предложенех ЦКК—РКИ — партийно-паччахьалкхен цаI йолча органа метта хьайир тIахьожама ши центр — парте ЦК-ара партийни тIахьожама Комиссии СССР Совнаркомера советски тIахьожама Комиссии.

Цу тайпара, тIахьожама ши центр хьаярца цаI болча партийно-паччахьалкхен тIахьожама принцип йохайир. ХIаьта из принцип яр Ленина ше парте XII съездага яхьийтача предложенеш тIа могаеш хиннар. Ховш ма дий, парте XII съездо цаI бола партийно-паччахьалкхен тIахьожам вIаштIехьбаккхарах йола ленински идеяш цхьа барт а болаш могаяь хилар, цу деша хьакъехьа лаьрххIа решени тIа а эцаш.

Ленински кхы цхьаькха лоархIамегIара принцип а йохайир Сталина: тIахьожама органий балха дуккха бола къахьегамхой юкъеозарах йола принцип. Советски тIахьожама Комиссех йолча положене (1934 шу) фактически цIенъяь дIаяьхаяр Паччахьалкхен тIахьожама органашта новкъостал деш хинна цу ханара шерра яьржа группаш, хIаьта паччахьалкхен тIахьожама наркоматах йолча положенеца (1940 шу) вIалла хьоа а даьдацар къахьегамхой тIахьожама юкъеозилга. Паччахьалкхен тIахьожама хьалха хиннача министра Мехлиса 1948 шера Паччахьалкхен тIахьожама аппарат кхыча советски организацехи учрежденехи дIакъоастаеш дола приказ арадаьккхар. Цу приказа тIа йоахар: «Еррига ревизеши гIулакхага хьажари де деза духхьал СССР-еи союзни республикайи Паччахьалкхен министерства тIахьожама чубоагIарий низашца. МоллагIча бахьанашца а моллагIча ревизештеи гIулакхага миштад хьажараи кхыча организацей болхлой юкъеоза мукъалац аз». Гой мишта гIожа йохаяьяр тIахьожама органий болх вIаштIехьбаккхарахи цун балха методехи йола ленински идея.

Культ личности йолча хана, къаьстта дуккха нах лувца болабеннача хана, тIахьожама боккха лоархIам бола дуккха функцеш паччахьалкхе кхерамах лораяра органашка дIаеннаяр, хIаьта ховш долчча бесса цар кулгалхой партена тIаотта гIийртар. Ленина кхетаьча тайпара йола тIахьожама идея культ личноста идеологеца тарлуш яцар.

Укх тIеххьарча шерашка, къаьстта XX съезд хинначул тIехьагIа, парте тIанийцар культ личностах юхедисараш дIадахарах дола гIулакхаш, къаьстта тIахьожами гIулакхага хьажари чIоагIдара хьакъехьа а эцаш. Цхьабакъда, вай хIанз а де мел дезар даьдац тIахьожам вIаштIехьбаккхара юкъера доккхий кхоачамбоацараш цIендаь дIадахара. Организационни хьакъехьа аьлча, тIахьожама органий структура хIанз а ленински идеех майоаггIара юхаметтаоттаьяц. Вай Ленина хьехамашта юхатIадаха а деза, хIаьта хIанзарча хьалий лоархIам а беш лакхе денз лохе кхаччалца партийно-паччахьалкхен тIахьожама органаш хьае а еза.

ЦК отчетах яьча XXII съезда резолюце тIа йоах, хIанзарча хьалашка эггара боккхагIа лоархIам болаш да гIулакх нийса вIаштIехьдаккхара, хьаштдолчча посте хIара болхлочо КПСС Программаи Уставои дIадехараш, партеи Советски правительстваи директиваши указанеши йизза нийса кхоачашъяра хьакъехьара партийни, паччахьалкхен, общественни тIахьожам лоаттабар.

Сенах латт хIанз вай йолаш йолча тIахьожама система кертера кхоачамбоацараш?

Эггара хьалха уж латт партийнии паччахьалкхени линех центре а моттигашка а цаI бола тIахьожам чакхбоаккхаргбола тайпа тIахьожама центр вай ца хиларах.

Хьожаргда вай партийни тIахьожам мишта латт. Организационни хьакъехьа аьлча, из кхоачамболаш ба ала йиш яц. Союзни республикай компартей ЦК-ша, парте крайкомаша, обкомаша мела леладу моттигашка гIулакхага хьажар, парте решенеш кхоачашъяра тоъам болаш тIахьожам лоаттабац, хIаьта боккъалдар аьлча, партийни тIахьожама лаьрххIа йола органаш вай яц. КПСС ЦК-ра партийни тIахьожама Комитети моттигашкара парткомиссеши дукхагIча даькъе коммунистий персональни гIулакхашкеи заявленешкеи хьож.

Паччахьалкхен тIахьожамах аьлча, белгалдаккха деза, цун органаш хIанз а болх во беш хилар. Уж мела ювзаенна я вахарца, дуккхача къахьегамхошца, тIахьожам чакхбоах кертерча даькъе штатни аппарата низашца, шерра общественность юкъе а ца озаш. СССР Министрий Совета паччахьалкхен ТIахьожама Комиссеи (Госконтроль) цун органашеи КПСС ЦК-аи Министрий Советаи хьалхашка кIезига увттаду халкъа боахама доккхий дешаш деш дола цIенхашттара зуламаш, харцлера, ца даьр даьд яхаш яздара, кхааш ийдара, паччахьалкхен материальни рузкъа лечкъадара факташ, иштта кхыдараш теркал ца деш дут касткаста.

ХIанз боккъалдар аьлча, Госконтрола кхоачашъю милице функцеш, зе-зулам даь моттиг гучаяьлча, цо цу сахьата бехктокхаме а ца озаш, гIулакх милице е прокуратура органашка дIачулуш хилар мара кхы башхало йоацаш. Госконтроло тIехдика дича а зе е зулам дар дIаяздy, цхьабакъда уж тайпа хIамаш хургдоацаш цхьаккха гIулакх-м дац. ТIахьожам вIаштIехьбаккхара юкъера доккхий кхоачамбоацараш цIенхаштта Iаткъ вай боахам хьалбеча, экономика дегIайоалаяра хьалхле лелаеча практикана.

Боахама хьакъехьара партийни директиваш кхоачашъярга, халкъа боахама план кхоачашъярга хьожилга тIахьожама органий декхар дий — аьнна хатта тарлургда. Да, новкъостий, из партийно-паччахьалкхен тIахьожама декхар да. Иштта увттадаьд дош В. И. Ленина, иштта де декхарийла да вай а. Шерра дика оттабаь партийно-паччахьалкхен тIахьожам декхарийла ба партена новкъостал де планови органий, совнархозий, предприятей, стройкай болх тоабара тIехьа.

ТIахьожама органий лоархIам бола декхар латт харцлувлга, ца даьр даьд яхаш язделга, местничество, кхааш ийделга, паччахьалкхен материальни рузкъа доаделгеи лечкъаделгеи, иштта кхыдараш соцадарах.

ХIаьта цу тайпара факташ, хилар новкъадале а, дикка йолаш я. Калинински областа колхозашкеи совхозашкеи духхьал 1962 шера хьалхарча квартале паччахьалкхен отчетность харц язъяьи ца даьр даьд аьнна яздаьи 140 факт я, Запорожски областа колхозашкеи совхозашкеи укх шера ялх бетта уж тайпа 116 моттиг я. Грузински ССР духхьал Ноджи Душетски района цхьан колхоза шера йолча отчета тIа доацашехь тIаяздаь хиннад 46 бежан, 50 хьакха, 226 устагIеи газеи.

Читински совнархоза гIишлошъеча организацешка шера гаргга йолча хана фактически кхоачашдаь балхаш 180 эзар сом тIатохаш лакхдаь 38 моттиг гучаяьккхай. Уж цхьацанахьа хулараш да, кIезига хIамаш да ала тарлургда. Цхьабакъда, уж шоай ханнахьа гуча ца доахе, цIен ца дойя, вай дегIаахара цIенхаштта духьал дала тарлургда.

Доккха зе ду халкъа боахама, паччахьалкхен, кооперативни средстваши материальни рузкъеи лечкъадарои растраташ ярои. Духхьал судашка дIачуденнача дешаех 1962 шера хьалхарча ах шера даьча лочкъорех хинна зе 56 миллион сом совгIа да.

ХIаьта дуккхача моттигашкарча организацеша хьдда къовсам лоаттабац масе тайпарча жуликашцеи проходимцашцеи. Киргизски ССР трикотажни фабрикашка а кхаьча, йIаьххача хана паччахьалкхен рузкъа лечкъадаьд жуликаша. Цар дерригa а паччахьалкхен лочкъадаьд кхо миллион сом совгIа мах бола материальни рузкъа. Советски судо къахетам боацаш суд йир зуламхошта. Цхьабакъда, хатта доагIа миштa лечкъадаьд жуликаша дуккхача шерашка рузкъа партийни, советски, кхыча организацешта хьалхашка?

Доккхий къоалаш гучадаьхар Узбекски ССР ейгачеи кхачани промышленноста предприятешка. Текстильни фабрикашка баьхкача хIама яккхара тIакхувча наьха группо паччахьалкхен предприятей вывеска кIал шерра частнопредпринимательски болх дIаболабаь хиннаб, дуккха продукци арахецаш хиннай, торговле болхлошца цхьана дуккхача шерашка Iалаьмате дукха паччахьалкхен средстваш лечкъаьй. Из къуй «контора» мел яьржа хиннай дика кхетадергда оаш цу гIулакха 150 саг бехктокхаме эза хиларах.

ХIанз тохкаш да Казахски, Литовски. Украински ССР, РСФСР цхьадолча областий боахамаша ялати ялата отходаши дукха лечкъаеш а йоаеш а хиларах дола гIулакх. Цу зуламах бехке болча наха йиъ миллион пунт гаргга ялат доадаьд. Гучадаьннад, ялат чуэцача хана йоаггIаш йола учет ца хиларах, из дIа-юха кхухьача, цунца машинновкъа а долаш, тIахьожам ца хиларах жуликаша пайда ийбеш хилар.

Советски наха чIоагIа новкъа а гоама а гIулакх да кхааш ийделга — дIаяхача заман юхедиса сий доаца гIулакх. Из лазар кхаьчад цхьайолча центральни ведомствашкеи учрежденешкеи, цо толхабаьб цхьабола хьалхле лелаю партийни билет киса доалла болхлой. Кхааш ийдечо дохкарэцар ду халкъо къахьегаш хьадаьча беркатах — рузкъах. Кхаэх йохк паччахьалкхен фондаш, лаьттан участкаш, законах йоацаш квартираш тел, пенсеш хьежаду, дешара лакхерча заведенешка дIайибу, кхыметтел дипломаш а тел.

Владимир Ильич Ленина кхаъ эцар революце эггара къизагIа вола моастагIа ва аьннад. Ер шу доалуш КПСС ЦК лаьрххIа яздаьча письмоца партийни организацешка кхайкар кхааш ийдарцеи халкъа рузкъа лечкъадарцеи лоаттабу къовсам лакхбанза баргбоацаш хилара уж тIахьехаш. Вайна могарг а да, вай декхарийла а да кхааш ийделгеи кхыдола сий доаца гIулакхаши цIаккха хургдоацаш дIадаха. Жуликаша, къуша, кхааш ийдераша шоай зуламе махинацеш е йиш хургйоаца общественни атмосфера оттае декхарийла да вай.

ВIалла ла йиш йоацаш да шоай гIулакхаш тIа коммунистий оагIонгахьара даьнна зе-зулам цхьайолча партийни комитеташа могийташ хилар, кхы вогIа да цкъаза цар уж бехктокхама кIалхара боахаш, лорабеш хилар.

Ховш ма дий коммунисташа бокъонаш телхайича духхьал уж парте членаш хилар бахьан долаш цар га даккхара В. И. Ленин массаза а духьал хинна хилар. Цо дIадийхад Советски Iаьдала законаш толхадарах коммунистий бехктокхам мелбара тIехь доал деш йолча парте положенех пайда ийбе йиш хулга дIадаккхар.

Коммунистий бехктокхам мелбар ловргдоацаш Ленин хилара тешал ду зуламе гIулакхаш даь парте членаш бехка кIалхара баха гIийрта партийни советскии организацеш харцъеш 1922 шера 18 марте цо Политбюро членашта яздаьча записка. Из ленински записка кепа теха арадаьккха хиннадац. Цхьабакъда из чIоагIа лоархIам бола а уйла тIаозаш а документ дерригa а деша безам ба са.

Записка яздара бахьан е факт яр. Московски Совета нах чубахача цIеной отдела балха тIехь кхоачамбоацараш хиларах язъяь Ленина цIерах жалобаш яьхкар Владимир Ильича царга хьажар тIадиллар Совнаркома гIулакхий управленена. Цунах гучадаьнначунга хьежар МК бюрои Московски Совета президиуми.

ХIанз аз Iоешаргйола записка тIара Владимир Ильича замечанеш язъяьй совнаркома гIулакхий управлене сотрудника нов. Дивильковскена гIулакхага хьежача гучаьнна факташ МК бюрои Моссовета президиуми харцъе гIортарах, хIаьта кертерча даькъе гIулакхаш тIа зуламаш даь коммунисташ судебни бехктокхаме озара МК Бюрои Моссовета президиуми духхьал яларах. Цунца дувзаденна Владимир Ильича ЦК Политбюро членашка яздир ер тайпа записка:

«Моск(овский) ком(итетои) (цунца нов. Зеленскеи)» — из цу хана РКП(б) Московски комитета секретарь вар — «хьалхара деш дац зулам даьча, хьалъохка безача коммунисташца **кIаьда хулга».** Дикка хаьда аьннад Ильича!

«ГIалатах» деш да из». Цхьабакъда цу гIалатах кхерам боккха ба. **Аз ях:**

1. Нов. Дивильковске предложени тIаэца.
2. М(осковски) К(омите)та коммунисташца **кIаьда хиларах** цIенхашттара выговор кхайкае (кIаьда хилара тайпа — къаьстта комисси).
3. Ерригача губкомашта хьалхашка чIоагIдайта коммунисташ бехктокхаме хилар «кIаьдъе» дагахьа судашта зIамига а Iоткъам бе гIортарах **ЦК партера дIавоаккхаргхилар.**
4. Го баьккха дIахойталда НКЮстага (копи губкомпарташка) судаш коммунисташ боацача нахачул чIоагIагIа коммунисташта таIазар де декхарийла хилар.

Ер кхоачаш ца даь нарсудьяши НКЮ коллеге членаши **гIулакхера дIабаха боагIа.**

5. ВЦИК През(идиума) тIадуллалда Моссовета (През(идиума) **йIоахъеш** кепа йоазон тIа выговор яр.

18.III—22 ш. Ленин».

Юххера йистевоалаш Ленина тIатох. «P. S. Сий доврали во мел долчули тIех да: Iаьдал бе доаллача парте «ший» мерзавцай га дахар!!».

Гой иштта ва Ленин! Ма гоама а ла ца могаш а хиннав коммуниста лаккхача цIера сий доадераш, парте сийнахи халкъа хьаштехи дола дош ма дукха дезаш а йоакхо еш а увттадаьд Владимир Ильича Ленина! Воашта Ленина хьийххача тайпара гIулакх де декхарийла да вай.

Парте членаш кхыча къахьегамхошта хьалхашка цхьаккха тIех привилеги йолаш бац, уж духхьал доккхагIа декхараш долаш мара бац яхача Ленина указанеш тIара довла йиш яц вай.

Партийно-паччахьалкхен тIахьожам кердача хьалашка

Новкъостий! Шерра коммунизм хьалъеча хана, КПСС Программа тIа белгалдаьккхача бесса, вай паччахьалкхен системе Коммунистически парте роли лоархIами дIахо лакхлу. Духхьал из бахьан долаш, парти, социалистически обществе эггара сий долашагIа йола общественни организаци ше хиларга хьежжа, декхарийла я тIахьожама дерригa гIулакха доал де, цун болх вIаштIехьбоаккхаш а нийссача оагIорахьа дIахьежабеш а бола низ хила.

Нийсса вIаштIехьъяьккхача тIахьожама система лакхера денз лохе кхаччалца ларде йилла хила еза партийнии паччахьалкхенни тIахьожам вIашагIтохарахи, дуккхача къахьегамхоша дакъа а лоацаш къаьстта а дерригa чулоацаш а, хадданза беш а бола тIахьожам хьабарахи йола ленински идея.

Новкъостий! Вай ва 10 миллион парте член, 20 миллион комсомолец, 66 миллион профсоюза член. Нагахьа санна уж дерригa низаш вай хьахьоадоре, тIахьожам беча царех пайда эцаре, вайна ца гуш моза а тIехбаргбацар. Цхьайолча хана вай организацей мерий кIалха къоалаш ду, жуликаша халкъа рузкъа дIа-юха удаду. Из хул дуккха нах тIахьожамцара дIабаьхача моттигашка. Цкъаза гIулакх иштта а хул, тIахьожам беш вар къоал деча хана харцахь хьож, хIана аьлча цо а ду цу жуликашца цхьана паччахьалкхенна къоал. Хоадамболлаш юха тIадахка деза вай ленински тIахьожама принципа.

Сталин тешацар нахах. Болхлой парте член вар из, бакъда, болхлой сий деш вацар из. Болхлоех хьабаьннача нахах бегбоахаш оалар цо: ер станока кIалхара вар! Мичахьа кхача гIерт ер!

Владимир Ильич Ленин кIоаргга нах бовзаш а масса хана болхлошца а вар. Революци хинначул тIехьагIа Ленин кIезига ваьхар, хIаьта хьажал, из мишта айхха нахаца вувзавенна вар. Из волча масса хана а хулар ахархошкара баьхка нах, болхлой викалаш, салтий. Из водар электростанци хьаеллача итташ километраш гаьннарча юрта, из водар нах болча, ахархой болча, цунна ловра уж бIаргагор, царга ладувгIар, цар гIулакхаш докладаш тIара довза ца а гIерташ. Цо митингашка къамаьлаш ду — цхьаннахьа а шоллагIчахьа а. Бецарий кхыбола оратораш? Бар. ХIаьта а Ленина ший безам бар заводашка хила, къамаьл даь а ца Iеш, наьха вахар бIаргаго безам бар, уж бахьан долаш ше вахаш а къахьегаш бола болхлой бовза а цар дагардар ха а безам бар.

ХIаьта Сталин мича хиннав? Цкъа вера из «Динамо» заводе, духхьал цкъа, троцкисташцеи зиновьевцашцеи къовсам латтача хана. Цул тIехьагIа заводашка аханзар из. Дерригa дIа-юха ахар — дачеи Кремлеи. Кремль дIакъайла яр наха. Городе гIолла лела а ваьхьацар, нахах кхерар. Бронированни яьшка чу веллавар цу саго ше. Из фу вахар да нахаца бувзам боацаш дар!

Иштта. хIана дора из Сталина?

Цунна эшацар нахацара бувзам — дIаваьлар ахархошцара, дIаваьлар болхлошцара. Цудухьа партега гIолла леладацар цо гIулакхаш. Цунна эшар паччахьалкхен карательни органаш. Из дар из цунна эшаш хиннар!

Цунна эшаш хиннар бар чиновникаша беш бола паччахьалкхен тIахьожам, хIаьта цу даьча тохкамашка а хьежаш цо къоастам бора цу дерригне а.

Цу дерригача хIамаша боккъонца кхоачашдорий болхлой класса хьашташ, наьха хьашташ? Дацар. Цар кхоачашдора цхьан сага хьашташ. Цо (Сталина) иштта ала а оалар — со лергва — дерригаш а лергда шо, империалисташа доадергда шо.

Вай леш а дац, болх а бу, даха а дах! Цул совгIа империализманна тIа а гIерт, лаьрххIа а чIоагIа а тIагIерт!

Цунца я Ленинаи Сталинаи юкъера башхало. Вай тешшаме да Ленина гIулакха, хIаьта Ленина наькъаца дIа а долх!

Цхьан бессара тIахьожам бар духьа партийни организацеш советскичарца вIашагIтохара декхар ше оттадеш, цу тайпара вIашагIтохар де мегарг ца хилара а де йиш ца хилара а цхьаккха бахьан гуш хиннавац В. И. Ленин. Цо яьхад, нагахьа санна цо пайда бергбале, из де дезаш дале, цхьаккха шеко хила йиш яц цу тайпарча вIашагIтохарах. **Кхетамца советски органех партийни органаш хьатохарах толамерча балхах бола тешами вай политика Iалаьмате боккхача низа хьасти лерхIаш хиннав В. И. Ленин.**

Практически мишта вIаштIехьбаккха лерхI партийно-паччахьалкхен тIахьожам, Ленина хьехамаша а, хIаьта иштта опытои хIанзарча хьалашеи дIадеххача а тайпара?

Тхона хетачох, нийса хургда тIахьожама цхьа центр хьайича моттигашка хила йоагIаш йола органаш а йолаш йола партийно-паччахьалкхен тIахьожама Комитет.

Партийно - паччахьалкхен тIахьожама органаш бокъонца парте бе доалла низ бола ко хилийтара, царна дIаяла еза эшаш йола полномочеши бокъонаши. ХIаьта цунца цхьана вIаштIехьдаккхха деза ерригача тIахьожама органаша шоашта еннача бокъонех хьаькъалца пайда эцаргбола гIулакх, административни гIулакхаш тIех ца а доахаш. Парте членашта а берригача советски наха а хьалхашка уж хила еза, тохкамаши бехкаши деш йола органаш хинна ца Iеш, керттерча даькъе зуламаш дайтаргдоацаш дола гIулакхаш деш, кадраш хьехамца хьалкхееш, цар балха тIехь кхоачамбоацараши гIалаташи ца хилийтара терко еш, партеи правительстваи директиваш кхоачашъяра уж тIаберзабеш йола органаш.

Дагадохийтаргда аз, мишта хьаькъалца из дош увттадеш хиннав В. И. Ленин. «Болхлой-ахархой инспекце декхар, — яьхад цо, — «Алхха лувцеи» «Бехк беи хар дац» (из да рабкрина гаргга йолча, декхараш данне а цун дараш санна доацача суда декхараш) керттердар гIулакх тоаде хар. Ший ханнахьа гIулакх тоадар — из да рабкрина керттера декхар» (Соч., том 33, оагI. 21).

МалагIаш я партийно-паччахьалкхен тIахьожама, эггара хьалха тIахьожама партийно-паччахьалкхен Комитета керттера декхараши бокъонаши?

ТIахьожама органаш декхарийла я центре а моттигашка а КПСС ЦК отделашца, СССР Министрий Совета аппаратаца, моттигерча партийни комитеташца, партийнии советскии организацешца цхьана партена цун Программа кхоачашъяра, коммунизм хьалъяра балхашта кулгалделга тоадара, КПСС XXII съезда решенеш кхоачашъяра хьинаре новкъостал де. Цар декхар да партеи правительстваи директиваш кхоачашъяра тIахьожам лоаттабе. ЧIоагIа лоархIам болаш да, промышленностеи, гIишлош хьалъечеи, юрта боахамеи производство дегIайоалаяра, продукце качество тоаяра, цунга шийга дIадодар лохдара, къахьегама овсарле лакхъяра чура кхоачамаш гучадахара а царех пайда эцара а гIулакха тIахьожам оттабар.

ЧIоагIа теркам тIабахийта безаш да продукци дикагIа хилийтар духьеи ерригача обществана санна хIара къахьегамхочоа а зе деш болча брак ерашта духьали лоаттабеча къовсама дешаш.

Центральни Комитетеи Министрий Советеи дукха жалобаш ух промышленни изделеши халкъа эша товараши во хилара хьакъехьа. Ер да зIамига ши масал. Херсонски совнархоза Жданова цIерахча Николаевски барзкъаш деча фабрике, масала, тохкам баьча хIара 100 изделех мегаргйолаш 15 мара йоацача дIакхаьчад гIулакх. Тамашийна деций, 85 процент воча качествах йола продукци арахецача гIулакх дIакхоачадар.

Е хьаэца «Неман-3» марка йола директор нов. Шапавал волча Мински радиозавода телевизораш. Са безам ба «Неман-3» яха телевизор ийцача Риге яхача нов. Красновас нов. Шаповалага дайта письмо деша.

«Дикка ха яьккхай аз телевизор эца йиш йоацаш. Паччахьалкхено йоакхо яр бахьан долаш, сона дагадаьллар кхоачашхилар, ха йилла, доакъех ахча дIатокхаргдолаш телевизор эца вIаштIехьдаьлар са. Аз цох делар 293 сом, кхы сайна мел эшараш юкъах а дита.

«Неман-3» яха шун производства телевизор аз ийцар 1962 шера 3 феврале, хIаьта 28-ча феврале из болх ца беш сецар, дIаболабелар са бала а.

Телевизор болх беш яц. Сона ха ловра, хьай заводе иштта боккха мах бола продукци арахецаш вола хьо вIалла дог ца лазаш ва хьогI, гIадбигеи дега тоам беи беза нах Iайха дехкебоахаш хиларах. ЦIаьхха дагадохарах яздац аз ер письмо, хIана аьлча шун производства телевизор ийцачул тIехьагIа телевизоро а ца беш, телевизионни ателье бора сона «сакъердам».

Шоана дика ховш ма дий, телевизионни ателеца гIулакх хилар фу сакъердам ба! Эхьах вага везар цу тайпара письмо хьайийцача директор! ДIадаха деза, новкъостий, уж тайпа телха гIулакхаш. Вай продукци дунен тIа мел йолчул дикагIа хила еза яхаш, хабар а дувцаш, шоаш брак ара а хецаш бола нах, оалаш долчча бесса топ кхоссал саргабахийта мегаргбац предприятешта!

Административно - управленчески аппарат дIахо тоаяра а дарегIа хилийтара а партена лоаррхIамера новкъостал де йиш я тIахьожама органаша.

Хьалха а хIанз а вай гIулакха доккха зе деш я бюрократизми волокитеи. Нагахьа санна партийно-паччахьалкхен тIахьожама органаша бюрократизмаца тIагIертта лоаттабу къовсам вIаштIехьбаккха а бюрократашта, волокитчикашта, ший гIулакха положенеца зуламера хIамаш леладераштa духьал общественность яккха а партена новкъостал дойя, цар цунца кхоачашдергда шоай декхарех лоархIамера дола цаI.

Духхьал хьинарца деча болхлой, колхозхой, интеллигенце общественни организацей новкъосталца мара могаргдац жуликашта, кхааш ийдерашта, тунеядцашта, бюрократашта, берригача паччахьалкхен рузкъана кулгаш тIакхувдадераштa наькъаш а чакх са доагIа моттигаш а дIакъовла.

(ДIахододар 6-ча оагIо тIа).

Новкъоста Н. С. Хрущева доклад

(Йистедоалар. Доладур 1-чен, 2-чен, 3-чен, 4-чен, 5-чен оагIош тIа).

ЦIенхашттара тIахьожам оттабе беза къахьегама боарамаи потреблене боарамаи. Наьха вахареи культурнии хьашташ Iалашдеш йолча общественни кхачан предприятейи торговле учрежденейи балха лоаттабеча тIахьожама дуккха къахьегамхой юкъеозара кхы тIа де дезарий уйлаш йича бакъахьа хургдацар-те вай.

Партийно-паччахьалкхен тIахьожа Комитети цун органаши декхарийла я моттигашка директиваш кхоачашдарах даьча тохкамаша гучадьхараш вIашагIа детташ, КПСС ЦК-неи СССР Министрий Советаи хьалхашка ерригача паччахьалкхенна пайданера дешаш увттаде.

Партийно-паччахьалкхен органашка, хьагучох, кхааш ийдарцеи, лочкъорашцеи, спекуляцеи дувзаденна гIулакхаш къоастадеш болча квалифицированни инспекторий группаш хила еза.

Иштта а кхетадеш да, партийно-паччахьалкхен тIахьожам а Комитета беррига болх КПСС ЦК-аи СССР Министрий Советеи кулгалца бе безаш хилар.

ТIахьожама органаш хьаяро кхы дукхагIа лакхбе беза партеи правительстваи решенеш кхоачашъярах бола ерригача партийни организацейи партийни комитетийи бехктокхам. Иштта доагIа из хоадамболлаш йолча тIахьожама функцеш дIаенна йола, масса хана а царех хьакъале пайда ца эцача паччахьалкхен органашта а.

Республикашка, краяшка, областашка, тхона хетачох, иштта хьае мегаргьяр партийно-паччахьалкхен тIахьожама комитета моттигашкара органаш хургйола партийно-паччахьалкхен тIахьожама комитеташ.

Иштта я мехка тIахьожама система хьаярах йола цхьайола уйлаш.

Новкъостий! ГIалат хургдар, духхьал партийно-паччахьалкхен тIахьожама комитетах тийша а Iийна, из хьаярца кхоачамбоацараш михо дIахьош санна дIадаргда аьлча, партеи правительстваи директиваш кхоачашдара тIахьожам белга ше-шех вIаштIехьдаргда аьлча, из кхоачашдара хоадамболлаш йола ха а ерригача партеи советски органийи доккхий низаш а деза. Кхо а ца беш, дикагIа бола коммунисташ бахийта беза цу органашка болх бе, парте боаца новкъостий шерра юкъеоза беза, тIахьожама органашта хадданза новкъосталдеи уж хьаллацеи еза.

ТIахьожама система эргаяккхарца цхьана де деза хIара воккхача а зIамигача а болхлочун тIадилла гIулакх кхоачашдара, партеи правительстваи директиваш чакхъяхара ше бехктокхаме хилара уйлеи дисциплинеи лакхъергйола гIулакхаш, хIара болхло революционни дог доагаш бIарчча а визза а коммунизм хьалъяра гIулакха ше дIалуш хургволаш!

Мехка халкъа боахама партийни кулгалдар эргадаккхара а партийно-паччахьалкхени общественнии тIахьожам тоабара а хьакъехьа де лаьрхIараш кхоачашдаро коммунистически общество хьалъяра сийлен программа кхоачашъяр духьа лоаттабеча къовсаме вай партеи вай халкъеи низаш совдоахаргда.

* * *

Новкъостий!

Доклада тIа белгалъяьха ЦК Президиума предложенеш, гуш долчча тайпара, партийнии паччахьалкхенни органаш хьаяра а мехка халкъа боахама кулгалдара а керттера лоархIамера дешаш чулоацаш я. Уж я вахаро дIадехарашка хьежжа а XXII съезда решенеш чехкагIа кхоачашъяраи вай партийни Программа кхоачашъяраи тIаерзаяь а.

Вай партена, цун ЦК-а, берригача коммунисташта эгара чоалханера гIулакхаш къоастадара революционни творчества хьокхам ба сийлахь-воккха Ленин, цун балхаш, цун хьаькъалера идеяш, хьехамаш, яьхараш.

Экономика дешаш, мехка халкъа боахама кулгалдара декхараш хьалхарча плане увттадаьд В. И. Ленина, цо белгалдаьха чурча вахара хинна ца Iеш, дунен халкъашта юкъерча гIулакхашта а боккха политически лоархIам болаш уж дешаш хилар, гаьнна хьалхашкахьа дунен исторически дегIадара болам га а гуш.

«...Нагахьа санна хIанз укх сахьате эрсий пролетариато тоъам хиллал боацача ший низаца кхоачашдеш долча доккхача дерригдунен - исторически гIулакхага кIеззига кIоаргагIа а гаьнагIа а хьежача, —яьхад Владимира Ильича, — тIаккха атта кхеталургда, доал дара тайп-тайпара системаши дисциплина тоаяра тайп-тайпара нормаши опытаца тахкари деш дола хувцамаши хиланза Iе йиш ца хилар, иззамо долча Iалаьмате доккхача гIулакхе вайна моттарг а дацар, хIаьта кхоанен перспективайх яздаьча цхьанна а хьакъал долча социалиста цIаккха а дага хинна а дац вайга кердача общества организаце формаш цхьа моллагIча хьалххе денз оттадаьчох маьлланге а вIаштIехьйоахалургья а цкъа тохаваларах отталургья а, аьнна».

(Соч., том 27, оагI. 374).

Владимир Ильича белгалдаьхад, организационни гIулакхашта юкъе цкъаза уставаш, нормаш, доал дара законаш кхозза а хувца дезаш нийслуш хилар, парти Iаьдала керте латтача хьалашка организационни гIулакх цун керттера а, овлангара а, эггара лоархIамера а декхар хилар, цу гIулакхо вайга дуккха опыташ яйт, дуккха никъ байт, дуккха хувцамаш дайт.

Парте балха тIеххьарча шерашкарча опыто а промышленноста, гIишлонаштеи юрта боахамаи кулгалдара хьакъехьа вай даьча хувцамаша а хьахьокх организационни дешаш къоастадеча юхаоттаяьча ленински принципех пайда балар, кердача хьалашка уж принципаш дегIаяхкар.

Вай боахам хьалбара масштабаш боарам боацщаш шеръеннай, дуне дегIадара цо беш бола Iоткъам лоархIам боллаш лакхбеннаб. ХIанз Советски Союзаца цхьана социализм хьалъеш да дерригача дунен кхоалагIча даькъал совгIа адамаш чулоацаш йолча социалистически лагера халкъаш.

Дуне дегIадоагIача къьгга гучаьяннай ши тенденци. Хьалхара тенденци — социалистически мехкий къамий боахамаш дукхагIа айхха шоайла гаргадахкар, цар производительни низий интернационализаце прогрессивни процесс. ШоллагIа тенденци — дегIайоагIача дунен социализма системанна духьала лоаттабеча къовсаме тайп-тайпарча мехкий монополистически капитала низаш вIашагIтоха гIерташ йола капиталистически «интеграци». Монополеш вIашагIкхета гIертарца цхьана империалистически вIашдухьаленаш, цатоамаш, конфликташ чIоагIа кхохка а лу. Производительни низий хIанзарча боарамо хьалхадоахаш дола боахама бокъонца йола интернационализаци яра декхар кхоачашде могаргдолаш духхьал социализм мара яц. Юкъарча планах дегIабоагIаш бола дерригa дунен цаI бола боахам хьабара тенденци, белгалдаьхад В. И. Ленина, «капитализме а къьгга хьагуш я, дувцилга йоацщаш социализме дIахо дегIайоалаеи чакхъяккхеи езаш а я» (Соч., том 31, оагI. 125).

Социалистически мехкаша юххье денз а, шоай къаман экономика махулла лакх а еш, масса оагIорахьара дегIадоаладаьд экономически бувзамаш, вIаши новкъосталаш даьд, цу новкъа доккхий толамаш даьхад.

ХIанзарча хьалашка лакхлу дунен социалистически система йолаш хилара факта тIара хьайоагIача Iалаьмате йоккхача совленех пайда эцарах бола вай бехктокхам. Духхьал из бахьан долаш къаьстта лоархIам болаш да пролетарски интернационализма принципай ларда тIа социалистически мехкашта юкъера вIаши экономически новкъосталаш делга дIахо дегIадоаладар. Ха дезаш да, дунен социалистически системах чехкка дунен йоккха индустриальни центр хулаш латташ хилар.

Дунен производства юкъера цун дакъа хIанз, хетаргахьа, 37 процентага дIакхаьчад. Социалистически мехкий къаман промышленность социалистически къахьегам бекъара ларда тIа дIахо кхы а йоккхагIча темпашца дегIая йиш йолаш я. Цу гIулакхо чIоаггIа сихдергда материальни производства даькъе—цу общественни вахара юкъметтерча сфере социализм капитализмал котъялар.

Дунен социалистически системо, социализма экономика тIехь-тIехьагIа дукхагIа а гармонически а дегIаяр Iалашдаь ца Iеш, доккха новкъостал ду кIезига дегIадаьхкача мехкий халкъашта а машари, социальни прогресси, демократии бахьан долаш къовсам лоаттабеча дерригача низашта а.

Вай декхарийла да планови боахама социалистически система ерригача совленех кхетамца пайда эца.

Кооперированеи специализацеи торо хулийтаргья хIанзарча методех пайда а эцаш промышленносте дерригача доакъошка массови автоматизированни производство вIаштIехьъяккха. Iилмои конструкторски уйлашеи хьаду керда методаши дикагIа йола машинаши масса хана, производства юкъекхувлара эша хьалаш къьнарча, лелаяь тишъеннача, морально къаеннача оборудоване промышленность дегIаяр юхатеттаргдоацаш. Воай беррига болх цу закона хьалхленца бе беза вай.

Вай мохк боккха ба. Цун кхоачалургйоаца ресурсаш я. Бакъда, вай мехка чухь толамца пайда эцалургба кердача хIанзарча производство вIаштIехьъяккхара поточни методех. Цхьабакъда, вайга йиш яц духхьал вай мехкеи, вай социалистически боахам дегIабареи уйла яь Iе. Вошал долча социалистически республикашцара хьакъаьста, къаьстта бедала ресурсаш кIезига йолаши промышленни производство йоккха йоацаши яраштара хьакъаьста, вай боахам дегIабоалабе йиш яц вай. Нагахьа санна хIара социалистически мехко духхьал ший йоакхо мара ца йоре, из халача хьала тIа бусаргбар, массови поточни производства луш долча экономически пайдашка дIакхача торо а йоацаш.

Ховш да, кхыметтел капиталистически мехкаш а производствана кооперировани еи къахьегам бекъеи гIерташ хилар, шоашта цох боккха пайда боалилга а гуш.

Юкъара идеологи а цхьатарра политически уйлаш а йола социалистически мехкаш-м хIаьта а декхарийла да шоай социалистически боахама совленех бизза пайда эца. ВIаши экономически новкъосталаш дара Совете чудоагIача мехкий производства планий чIоаггIа айхагIа йола координаци хила еза хIанз. Боахам дегIабара планаш оттаеча хана дерригача мехкий хьаштий лоархIам бе беза, хIанзарча хана дукхагIа пайда луш йола производстваш дегIайоалае еза. Социалистически мехкех цхьадарашка дац экономика дегIайоалаяра эшаш дола бедала дуккха тайпаши, кхыйола хиланза яргйоаца ресурсаши. Иштача хьалашка, хетаргахьа, коммерчески ларда тIа, цхьатарра пайш а йолаш, е из, е вож продукце тайпа хьадара эшача капиталовложенешта шоашкара доагIа дакъа лоацаш паччахьалкхенашта юкъера боахама объединенеш хьае еза. Из, бакъдар аьлча, социалистически мехкашта юкъе цхьа барт а болаш де деза.

ВIашагIтоханза даргдац вIаши экономически новкъосталдара Совета чудоагIача дерригача мехкий экономически организационнии низаш, царга шоай экономика дегIайоалаяра хIанзарча Iилманеи техникаи карагIдаьннарех пайда эца торо хургйолаш.

1962 шера июне хинна коммунистически болхлойи партей Центральни Комитетий хьалхарча секретарийи СЭВа дакъа лоацача мехкий правительствашта керте латтарийи Московски совещанех доккха хIама хилар социалистически содружества халкъий вахаре. Хетаргахьа, гарггарча хана СЭВа чудолхача мехкий викалаш цIаькха а лакхерча боараме вIашагIкхета безаргба, экономически вIаши новкъостал делга дегIадоаладара новкъа цхьаькха а гIа баккхар духьа. АйхьазагIа де деза вай дерригача мехкий юкъара хургйола, вIаши экономически новкъостал дара Совета чудолхача дерригача мехкий викалех латта, цхьа планови орган хьаяр. Цу планови органе хила беза юкъара планаш увттаеи социалистически система мехкий экономика дегIаяра еча координироване хьакъехьара организационни дешаш къестадеи бокъонаш йола нах.

Новкъостий! Парте Цетральни Комитет дог тийша я, промышленностаи, гIишлош хьалъяраи, юрта боахамаи партийни кулгалдар эргадоаккхаш де лаьрхIа гIулакхаш ерригача парте, дерригача халкъо бокъонца хьаллоацарг а къоабалдерг а хиларах.

ЦК Пленумо белгалдоахаргда керттера лостамаш, дувцарг а да, къоаста а дергда е езача эргалоний лоархIамера принципиальни дешаш. Организационни эргалонаш яра хьакъехьара дешаш толаме къоастаде йиш яц мехка районий специфически хьалий масса оагIорахьара лоархIам барца а, хIаьта иштта халкъа боахама тайп-тайпара доакъош шо-шоай белгалонаш йолаш хилара лоархIам барца а мара. Уйла а еш, сих а ца луш, чакхбаккха беза из болх. Цхьаццайолча моттигашка гIулакхаш толхадеча дIакхоачаргвола сухал хургйоаца хIама де деза. Шо-шоай ханашка керда органаш хьае а уж хьаешшехьа а кулгалдар эргадаккха а деза, гIулакха тормоз ца хиларал совгIа, из кхы а дикагIа леларг а долаш. Дуккха хIамаш де деза Iилма-тохкама, конструкторски, проектни балхаш нийсса вIаштIехьдоахача, Iилман карагIдаьннараши дикагIа йола опыти производствана юкъехьоча.

Уж дерригa дешаш кIоаргга дувца деза партийни, советски, профсоюзни, боахама организацешка, хургйолча партийни конференцешка, къахьегамхой собранешка.

Коллективни опыто, партеи халкъеи коллективни хьаькъало хьахьехаргда халкъа боахама кулгалделга тоадара де лаьрхIа гIулакхаш кхоачашдара эггара дикагIа дола наькъаш.

Кастта семилетка пхелагIча шера чудоргда вай. Советски халкъо дика къахьийгад хьалхарча диъ шера. Вай декхарийла да кхы а дикагIа къахьега, семилетни плана заданеш кхоачашъяь ца Iеш, тIеххоачаш а ергйолаш, хIаьта цунца вай мехка коммунизм хьалъяра сийлахьйоккха перспективни план кхоачашъе йолаьча юххье денз керда а керда а толамаш дахара чIоагIа лард йолларгйолаш.

Партеи халкъеи дерригa низаш тIадерзаде деза Советски Союза Коммунистически парте XXII съездо тIаийца коммунизм хьалъяра сийлахь-йоккха программа кхоачашъяра!

(Нов. Н. С. Хрущева докладага боккхача теркамца ла а дийгIар, чIоаггIа деттача тIоараша массехказа сеца а йир).

Новкъост Михаил Андреевич СУСЛОВГА

Хьа кховзткъа шу дузача дийнахьа Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитетои СССР Министрий Советои дIайха моаршал лу Хьога, Советски Союза Коммунистически партеи дунен халкъашта юкъерча коммунистически боламеи воккхача деятелга.

Марксистско-ленински идеяш котъяхар духьа, коммунизм котъяккхар духьа денна Iа хьегача къин лаккха мах бу парте, вай мехка къахьегамхоша.

ЦIенача дег тIара лов тхона, веза Михаил Андреевич, унахцIена волаш Iа дуккха шераш дахар а халкъа ираза духьа беркате болх бар а.

КПСС ЦЕНТРАЛЬНИ КОМИТЕТ — СССР МИНИСТРИЙ СОВЕТ.

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА УКАЗ

НОВКЪОСТ М. А. СУСЛОВНА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ КЪАХЬЕГАМА ТУРПАЛА ЦIИ ЯЛАРА ХЬАКЪЕХЬА

КПСС ЦК Президиума член, КПСС ЦК секретарь новкъост М. А. Суслов ваьча дийнахьа денз кховзткъа шу дизарца дувзаденна а Коммунистически партенеи Советски паччахьалкхеннеи хьалхашка цо даь доккхий гIулакхаш белгалдоахаш а новкъост Суслов Михаил Андреевича Социалистически Къахьегама Турпала цIи луйла, цунца Ленина орден а «Марси жIови» яха дошо медаль а луш.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель **Л. БРЕЖНЕВ.**

СССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь **М. ГЕОРГАДЗЕ.**

Москва, Кремль.
1962 шера 20 ноябрь.

СЕРДАЛО
6-гIа оагI. 25 ноябрь, 1962 шу.

Грозненски шурий опорно-хьокхама совхоза болхлойи гIулакхерча наьхеи коллективо Нохч-ГIалгIай АССР юрта боахама берригача къахьегамхошка даь

Кхайкарал

Деза новкъостий!

Вай мехка коммунистически общество хьалъяра сийлахь-йоккхача Программа дог ураоттадаьча Грозненски шурий опорно-хьокхама совхоза болхлойи гIулакхерча наьхеи коллективо къовсам лоаттабу парте XXII-ча съездои КПСС ЦК мартовски Пленумои хьалхашка оттадаь декхараш кхоачашдар духьа, из чIоагIа кийча я парте Центральни Комитета ноябрьски Пленуме тIаэцаргйола решенеш кхоачашъяр духьа лоаттабергболча хьинарерча къовсаме дакъа лаца.

Совхоз юха а хьежай дIадувча лаьттай структурага, хIаьта кIезига хьувкъам луш йола культураш кIезигагIа дIаера чотах дукхагIа дIадийнад гуйран кIа, хьажкIаш, горох, шекара свекла. Механизатораша болх дика вIаштIехьбаьккха, лакхача агротехнически боараме гIулакх дир дIайийнача хIамашта, ханнахьа чуйицар кхаьча культураш. 1962 шера ялата культураш тIайолча дерригача лаьттай хIара гектара тIара 22,5 центнер йоаккхаш ялат даьккхад, хIаьта керттера кхачан культуро — кIа — йиъ эзар гектара тIара даьккхад хIара гектара тIара 25,5 центнер йоаккхаш.

Валови ялат соахкарчул 17 процент дукхагIа даьккхад укх шера совхоза болхлоша, цхьа центнер ялат даккхарга дIабода мах 14 кепиг лохбаьб, хIаьта къахьегама овсарле 23 процент лакхъяьй.

Цу дерригача хIамаша боахама къахьегамхошка йиш хилийтар паччахьалкхенга ялат дохкара план 158 процент кхоачашъе. Даьхен амбараш чу тессад 440 эзар пунт ялат — соахкарчул 146 эзар пунт дукхагIа.

Нохч-ГIалгIай республика юрта боахама беррига къахьегамхой оаха тIахьех чурча резерваех пайда дукхагIа эцара, къахьегам вIаштIехьбоаккхилга тоадара, комплексни механизаци юртбоахама производствана юкъеяхьара, Iилманеи хьалха латтача опытаи карагIдаьннарех шерра пайда эцара ларда тIа **1963 шера бIаьстан юхье кхашка дергдолча балхашта ханал хьалха кийчо яр духьа шерра къовсам боаржабара.**

КПСС ЦК ноябрьски Пленума сийна къахьегама вахте а этта, тхоай кхоачамаши торонаши лархIа а лаьрхIа, оаха тIаэц укх тайпара социалистически декхараш:

бIаьстан юхье ювча культурай фу 1963 шера дIадера 1962 шера 20 декабре цIендаь а дIадувча кондицешка кхоачадаь а хилийта;

1963 шера культураш дIаюврйолча кхашка 20 эзар тоннал кIезигагIа доацаш кходилла, цу даькъе укх шера ноябрьи декабрьи бетташка — 10 эзар тонн;

тракторашта, сеялкашта, культиваторашта, макхашта, нохарашта гуйран-Iан замалахь еш йола ремонт 1963 шера 1-гIа февраль тIакхачалехьа чакхъяккха; 15 февраль тIакхачалехьа ерригa ялат хьокха комбайнаш ремонт яь яха, царех 19 комбайн укх шера йиълагIча квартале ремонт яь яккха. ХIанз йолаш йола СКНГ-6 яха хьажкIаш дIаюв 30 сеялка хьажкIаш лелаерий низашца 1963 шера 15 февраль тIакхоачаш ремонт яь яккха;

1963 шера 15 февраль хьатIакхачалехьа хIанз йолаш мелйола йол хьокха машинаш, силос хьокхеи хьажкIаш йоахеи комбайнаш ремонт яь яха;

совхоза механизаторий низашца «тандем» яха доахан детта площадка вIашагIа а елла, 1962 шера 25 ноябрь тIакхачалехьа болх бе йолаялийта, цхьоалагIча отделене «елочка» яха доахан детта площадка хьал а яь, 1962 шера 30 декабрь тIакхачалехьа вIашагIъелла яккха, хьакхарч кхоабача свинарника чу, Iаьсий чудоахкадеча отар чу, йиълагIча отделене кашаре 1962 шера 25 ноябрь тIакхачалехьа дерригa дIоахал 2650 метр дола водопровод йилла яккха:

кхоалагIча отделене МТФ водопровод а юллаш, 1962 шера 15 декабрь тIакхачалехьа хий хьаувза установка хьалъяь а вIашагIъелла а яккха;

гуйран-Iан замалахь 180 механизатор, хьажкIаш лелаеча, свекла лелаеча, комсий бешамаш, баьца дaараш леладеча звеной 37 звеньевой, хиш дехка 26 мастер цIаькха кийчве а цар квалификаци лакхъе а 210 сага агрозоотехнически курсашка юртбоахамах бола кхетам бала а 50 сага механизаторски дерригa дешар хьеха а.

Беррига совхозий болхлой, колхозхой, республика юртбоахама специалисташ оаха тIахьех оаха дIадоладаь гIулакхаш хьаллацара а семилетка пхелагIча шера бIаьстанга дика кийчо елга Iалашдара а.

Кхайкарал дийца а дийцад, тIа а ийцад Грозненски шурий опорно-хьокхама совхоза коллектива юкъарча собране.

КПСС ОБКОМЕ

КПСС Нохч-ГIалгIай обкома бюрос могаяьй тракторашта, юртбоахама машинаштеи кечалаштеи ремонт елга, бIаьстан юхье дIаювча культурай фу кийчделга, совхоза болхлошта механизаторскии юртбоахамеи кхетамаш Iомаделга, хIаьта иштта гуйран-Iан балхаш а ханнахьеи дикеи чакхдахара тIахьехаш республика юрта боахама берригача къахьегамхошка кхайкарал даьча йолла Грозненски шурий опорно-хьокхама совхоза коллектива инициатива.

Территориальни производственни колхозно-совхозни управленеш, парте райкомаш, райисполкомаш, колхозийи совхозийи кулгалхой, партийни организацеш декхарийла я Грозненски шурий опорно-хьокхама совхоза хьокхамах совхозий болхлоштеи колхозхоштеи юкъе социалистически яхь вIашагIлел.

Республиканскии районий юкъарчеи газеташа, радиовещанеи телевиденеи комитето кепа йоазон тIа, радио чуи телевиденеи гIолла дувца деза тракторашта, юртбоахама машинаштеи кечалаштеи ремонт елга, бIаьстан юхье ювча культурай фу кийчделга, совхоза болхлоштеи колхозхоштеи механизаторскии юртбоахамеи кхетамаш Iомаделга, гуйран-Iан балхаш чакхдоахилга миштa лел.

РСФСР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА УКАЗ

НОВ. Г. И. ВОРОНОВ РСФСР МИНИСТРИЙ СОВЕТА ПРЕДСЕДАТЕЛАЛЛА ХЬОЖАВАРА ХЬАКЪЕХЬА

РСФСР Министрий Совета председателалла хьожаволва нов. Геннадий Иванович Воронов.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума председатель **Н. ОРГАНОВ.**

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь **С. ОРЛОВ.**

Москва, Кремль, 1962 шера 23 ноябрь.

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА УКАЗ

НОВ. Д. С. ПОЛЯНСКИЙ СССР МИНИСТРИЙ СОВЕТА ПРЕДСЕДАТЕЛА ЗАМЕСТИТЕЛАЛЛА ХЬОЖАВАРА ХЬАКЪЕХЬА

СССР Лакхехьарча Совета Президиумо **соцам бу:**

Нов. Дмитрий Степанович **Полянский** СССР Министрий Совета Председатела заместителалла хьожаве.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель **Л. БРЕЖНЕВ.**

СССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь **М. ГЕОРГАДЗЕ.**

Москва, Кремль, 1962 шера 23 ноябрь.

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА УКАЗ

НОВ. А. Н. ШЕЛЕПИН СССР МИНИСТРИЙ СОВЕТА ПРЕДСЕДАТЕЛА ЗАМЕСТИТЕЛАЛЛА А КПСС ЦК-аи СССР МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ПАРТИЙНО-ПАЧЧАХЬАЛКХЕН ТIАХЬОЖАМА КОМИТЕТА ПРЕДСЕДАТЕЛАЛЛА А ХЬОЖАВАРА ХЬАКЪЕХЬА

СССР Лакхехьарча Совета Президиумо **соцам бу:**

Нов. Александр Николаевич **Шелепин** СССР Министрий Совета Председатела заместителалла а КПСС ЦК-аи СССР Министрий Советеи партийно-паччахьалкхен тIахьожама комитета председателалла а хьожаве.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель **Л. БРЕЖНЕВ.**

СССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь **М. ГЕОРГАДЗЕ.**

Москва, Кремль, 1962 шера 23 ноябрь.

РСФСР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА УКАЗ

НОВ. Д. С. ПОЛЯНСКИЙ РСФСР МИНИСТРИЙ СОВЕТА ПРЕДСЕДАТЕЛА ДЕКХАРЕХ МУКЪАВАЛИИТАРА ХЬАКЪЕХЬА

Кхыча балха тIа ваха хиларца дувзаденна РСФСР Министрий Совета Председатела декхарех мукъавоалийталва нов. Дмитрий Степанович **Полянский.**

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума председатель **Н. ОРГАНОВ.**

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь **С. ОРЛОВ.**

Москва, Кремль,
1962 шера 23 ноябрь.

Редактор М. К. ЛЬЯНОВ.

РЕДАКЦЕ АДРЕС: г. Грозный, ЦIеча фронтовикий улица, 15, **Телефонаш:** редактора зам. — 2-07-01; бехктокхама секретара — 2-45-48, партийни вахареи, экономикан, письмойи отделий — 2-25-72; корректорске — 2-30-91;

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Грозный, ул. Красных фронтовиков, 15. Телефоны: зам. редактора — 2-07-01; ответственного секретаря — 2-45-48, отделов партийной жизни, экономики и писем — 2-25-72; корректорской — 2-30-91.

1918 шерарча 11-ча августа цIерах йола типографи, г. Грозный, Революце проспект, 30/3.

Типография имени 11 августа 1918 года. г. Грозный, проспект Революции 30/3.

СФ03206. Заказ № 6322.